

Setmanes santes
d'inspiració andalusa
a l'Hospitalet

Clara Carme Parramon i Homs

Setmanes santes d'inspiració andalusa a l'Hospitalet

• CLARA CARME PARRAMON I HOMS
CENTRE D'ESTUDIS DE L'HOSPITALET
ANTROPÒLOGA

La primavera de 1998 va fer deu anys que vaig conèixer diferents membres de la *Cofradia 15+1*. Els primers mesos vam parlar llargament dels seus inicis: com havien anat organitzant la celebració de la Setmana Santa a l'Hospitalet, amb les processons recurrent els barris de Pubilla Cases i la Florida, i de com havia anat creixent. Tot i que abans havia vist passar alguna processó, aquella Setmana Santa de 1988 va ser la primera vegada que vaig seguir les tres. Aleshores sortien Divendres i Dissabte Sants, i Diumenge de Pasqua. El Diumenge de Rams vaig coincidir casualment amb la primera sortida del pas vivent de La Borriqueta, que a tants pobles i capitals andaluses inaugura la celebració de la Setmana Santa. A partir de 1995 passaria a ser un nou pas escultòric de la *Cofradia 15+1*.

Els membres de la Confraria i també altres veïnes i veïns que seguien habitualment les processons em van fer partícep d'un conjunt d'informacions i de reflexions. Gràcies a això, em vaig atrevir a escriure sobre alguns dels elements que podien explicar el multitudinari procés d'identificació col·lectiva que s'estava produint a l'entorn d'aquella celebració. Però les conseqüències varen anar molt més lluny, perquè d'entrada no em podia pas imaginar que aquella experiència acabaria sent inoblidable per mi. Començant pel ben acollida que em vaig sentir sempre que anava al bar Kiki, que aleshores era el lloc de trobada de la Confraria; i també perquè al bell mig del meu barri, vaig acabar gaudint i emocionant-me amb les processons de Setmana Santa, més enllà de qualsevol sentiment religiós, del qual no participo. D'aleshores ençà, quedar-me a l'Hospitalet per Setmana Santa ha passat a ser una possibilitat ben viscuda. Han estat moltes les Setmanes Santes en què, en un moment o altre, m'he convertit en una espectadora més del procés de plena consolidació d'aquesta multitudinària manifestació cultural. I l'interès d'aquest procés m'ha portat a anar-ne prenent notes cada any.

És des d'aquesta perspectiva que he escrit aquest article sobre l'esdeveniment cultural hospitalenc que, any rere any, aconsegueix la convocatòria més multitudinària a la ciutat. Paral·lelament atrau un nombrós públic forà i, a més, és ocasió reiterada de grans titulars als mitjans de comunicació escrits, radiofònics i televisius. Les xifres de públic se situen al voltant de les 200.000 persones cada any. També ara he comptat amb la valuosa col·laboració de membres de la *Cofradia 15+1*, tant per a la selecció de diverses de les imatges que il·lustren aquest article, com per a la reconstrucció històrica i la valoració del procés seguit.¹ Abans, però, de parlar d'aquest procés, vol-

dria referir-me a un dels antecedents històrics de la Setmana Santa a l'Hospitalet,² l'any 1988: es tracta de la *Procesión de los Pasos* del barri de la Torrassa. El seu record estava significativament present entre els membres fundadors de la *Cofradía 15+1*, i aquest fet em portà a anar-ne recollint informació.

1. Dues setmanes santes i dos contextos històrics

Existeix la coneguda constatació que, tant la desapareguda *Procesión de Los Pasos* de la Torrassa, com la Setmana Santa de la *Cofradía 15+1*, són manifestacions culturals que reflecteixen la importància de les migracions a l'Hospitalet contemporani. Al meu entendre, més enllà d'això, es poden presentar d'altres notables paral·lelismes, al què em referiré perquè permeten caracteritzar-les millor. Per contra, entre els aspectes que diferencien ambdues celebracions de la Setmana Santa n'hi ha un que els mitjans de comunicació han acabat convertint en un tret distintiu bàsic de la Setmana Santa que en plena transició de la dictadura a la democràcia, va néixer a Pubilla Cases. Es tracta del fet que sigui *laica*, l'adjectiu amb que els diaris acostumen a singularitzar les actuals processons hospitalenques. Avui, el president de la *Cofradía 15+1* encara el tema amb paciència, com aquell qui ha repetit moltes vegades el mateix. Francisco Segura recalca:

«Todas las cofradías són laicas. Que quede claro, por si algunos no lo sabían: todas las cofradías son laicas, empezando por Sevilla y terminando por Málaga, empezando por Córdoba y terminando por León. Porque las personas que las forman son laicas (...) Nosotros con la Iglesia no tenemos nada en absoluto. Nosotros, cuando tenemos que ir a la iglesia, vamos a misa; cuando tenemos que ir a una hermandad, un cambio de vara, a otra cofradía, nosotros vamos tranquilamente (...) tenemos una relación con todas las cofradías de Catalunya. Si fuéramos y nos desentendiéramos normalmente, nosotros no asistiríamos a ningún acto, y es todo lo contrario (...) Y estamos orgullosos porque del arzobispado han hablado bien de nosotros (...) Lo que ocurre es que hay unos estatutos que dependen de la Iglesia, que están hechos por la Iglesia y hay unos estatutos que están hechos por lo civil (...) Nosotros tenemos nuestros estatutos, lo único que en vez de estar por la Iglesia, están por lo civil. Nada más».

---

¹ Agraïxo el temps que Francisco Segura, president de la *Cofradía 15+1*, m'ha dedicat, compartint generosament les informacions i reflexions recollides des de la seva llarga experiència com a membre fundador (que en molts casos recullo textualment). Per la lectura crítica d'aquest article, el meu agraïment, tant a ell mateix, com a Sara Díez, un altre puntal per al funcionament de la Confraria de la qual és la secretària. A l'annex final presento la composició completa de l'actual Junta de la Confraria).

² Cal precisar que no es tracta pas de l'única processó que tingué lloc a l'Hospitalet. N'hi havia hagut d'altres, per exemple, la del barri del Centre. Joan Perelló (1993) la rememora amb tal riquesa de detalls que converteixen el seu record en un document d'imprescindible consulta per a qualsevol estudi històric sobre religiositat popular a la ciutat.

Quan l'any 1988 vaig preguntar quins eren els motius d'aquesta decisió, el perquè era obvi: «¿qué le pasó a la procesión, que antes se hacía en la Torrassa?»», s'argumentava amb contundència per explicar les raons que van portar els 15+1 a no buscar relacions amb l'Església; a no contemplar, per tant, la presència de capellans a les seves processons. Això no treu que, tant aleshores com ara, sigui ben clar que no es tracta de cap ateisme militant ni d'un anticlericalisme que s'estengui a tots els àmbits de la vida dels membres de la Confraria. Es tracta d'una estratègia, prudent, al meu entendre, directament vinculada al desig de supervivència d'aquelles processons que un grup d'homes, amb l'ajuda d'un seguit de dones, havien creat amb un esforç, una alegria i una generositat permanents. D'una estratègia circumscribida a un terreny en què els fets demostraven de forma contundent que els capellans hi estaven en contra. I és que, a la Torrassa, havia estat la mateixa parròquia, que havia decidit acabar amb la processó del seu barri.³

La *Procesión de Los Pasos* de la Torrassa fou creada l'any 1941 a iniciativa de mossèn Jaume Busquets, rector de la parròquia de la Mare de Déu dels Desemparats, a la plaça Espanyola. L'any 1967, fou ell mateix qui en proposà la supressió a la comissió organitzadora, després de 25 anys. 25 anys d'història que l'havien consolidada com a l'esdeveniment cultural amb més poder de convocatòria de l'Hospitalet de l'època. Però no és aquesta gran capacitat de convocatòria l'únic paral·lelisme amb les processons de la *Cofradía 15+1*. La *Procesión de Los Pasos* de la Torrassa també aconseguia aglutinar milers de persones que venien de fora, fins al punt que la nit de Dijous Sant era l'única de l'any en què el Metro —que aleshores acabava a Santa Eulàlia— funcionava fins a la matinada de divendres. Cal dir que les relacions amb la gerència del Metro anaven més enllà, ja que l'empresa va finançar un dels passos escultòrics que integraven la processó i el gerent formava part de les autoritats que la presidien. Aquella nit, a més del Metro, d'altres transports públics entre l'Hospitalet i els municipis de l'àrea barcelonina circulaven fins a altes hores. Parlem d'uns anys en què el cotxe particular no s'havia convertit encara en un article de consum per a totes les classes socials. Tot i això, entre els motius que l'any 1967 mossèn Busquets esgrimí per fer desaparèixer aquella processó, als quals després em referiré, alguns es relacionaven amb l'automòbil.

Ramon Morales, en un recent article,⁴ evoca les Setmanes Santes dels anys quaranta i cinquanta tot recordant que la desaparició de la processó de Dijous Sant del barri del Centre:

---

³ Els 15+1 també coneixien les greus dificultats que, a l'època, travessava la processó de la Macarena de la Rambla de Barcelona per conflictes amb la parròquia on guardaven les imatges. Aquesta processó va sortir per primer cop l'any 1966 (*Solidaridad Nacional*, 12-4-1974), després de dos anys de treball intens de la confraria que s'havia creat el 1964. Per a moltes dones i homes hospitalencs, aquesta processó agafà el relleu de la de la Torrassa, fins que entrant els anys vuitanta ja va començar a ser coneguda l'existència de la celebració d'una nova Setmana Santa a l'Hospitalet, la de la *Cofradía 15+1*.

⁴ Vegeu «Religiositat a l'Hospitalet d'ahir», a *Xipreret*, núm. 203, març 1998.

«ben segur que arraconada per una altra que havia aconseguit major poder de convocatòria: la processó de la Torrassa (,) tot l'Hospitalet enfilava les costeres que porten a la plaça Espanyola (...) Els veïns s'abocaven al carrer i aquesta afluença ja fou motiu per engrescar gent d'altres barris i àdhuc de fora ciutat».

L'autor fa esment de l'excepcional perllongament nocturn del transport públic, del qual la premsa donava notícia constatant que, malgrat tot, a vegades els mitjans havien resultat insuficients. Als anys seixanta, les xifres d'assistència oscil·laven entre les 40.000 i les 50.000 persones.

La *Procesión de Los Pasos* de la Torrassa va tenir des de l'inici amb potent recolzament oficial. Les autoritats polítiques, tant del municipi com de l'àmbit supralocal, encapçalaven la processó, acompanyades de representants de l'exèrcit i de la policia; i les autoritats religioses, els representants d'institucions locals, de la premsa i d'entitats del barri tancaven la desfilada. Les processons de la *Cofradía 15+1*, en canvi, varen trigar molt més temps a merèixer el reconeixement dels poders que corresponen al nostre temps polític; però ja fa anys que una amplíssima representació dels mitjans de comunicació locals i supralocals (premsa, ràdio, televisió) envaeixen els primers plànols dels moments més emblemàtics de les desfilades. Així mateix, ja és habitual que un degoteig creixent de persones del món de la cultura i de la política —sobretot pel que fa a l'espai socialista—, s'acostin a conèixer *les processons laiques*; i, per descomptat, la presència d'autoritats municipals és molt nodrida, ostentant en alguns casos càrrecs honorífics que els porten a presidir unes processons o d'altres alguns dels passos que les integren. Tanmateix, no tothom veu amb els mateixos ulls aquesta evolució:

«Hoy, mucha gente se pregunta: El alcalde --que es amigo de todos nosotros-- ¿qué hace ahí, delante de un paso?. Pues muy sencillo. El alcalde representa al pueblo, representa al Ayuntamiento y es el alcalde el que tiene que representar esa imagen. También se dice: "¿y los políticos qué hacen aquí?". Los políticos no hacen nada. A los políticos se les invita a venir. No porque un político te vaya a resolver un problema de la Cofradía, ¡que quede claro! Porque si tuviera que venir un político, por decirle algo, Jordi Pujol, e hicieran falta 2 millones de pesetas, yo no iría a decirle a Jordi Pujol: "Oiga usted, ¿se acuerda que vino el Viernes Santo? ¿Por qué no nos deja 2 millones de pesetas, que nos van a resolver este problema?". No. Si se invita a venir a un político es a que viva la Semana Santa de Hospitalet. Este año está este político en el poder y dentro de 4 años habrá otro y posiblemente que venga lo mismo.»

El fet que el recolzament de les institucions a una i altra celebració de la Setmana Santa fos immediat en un cas i es retardés en l'altre no és un aspecte anodí. Pel que fa a la Setmana Santa de Pubilla Cases, el reconeixement mediàtic i la presència d'autoritats públiques, tret d'alguna excepció, han estat directament relacionats amb l'es-

pectacular augment de la seva capacitat de convocatòria:

«Claro, ellos ven lo que hay aquí, de la forma que ha ido el crecimiento, el empuje (...) Todo viene relacionado con los medios de comunicación. Los dos meses antes de Semana Santa hay que convertirse en 40».

La *Cofradía 15+1* també és convocada per ràdios barcelonines:

«Y allí nos han alabado: que si esto es un fenómeno social, que si vosotros no sabéis lo que tenéis...».

En el cas de la processó de la Torrassa, els motius de l'immediat i ampli recolzament dels poders franquistes locals i extralocals cal buscar-los al mateix origen de la *Procesión de Los Pasos* l'any 1941. Com explica Carles Santacana (1994: 197), aquella processó fou un dels exemples de com es reconqueria el territori republicà hospitalenc de part de l'Església. I es posava de manifest que en el primer franquisme l'encaix entre les institucions polítiques i religioses era total.

A final dels anys cinquanta, el *Boletín de Información Municipal*, a més de destacar que la processó de la Torrassa s'havia convertit en un motiu d'atracció turística, donava pistes dels propòsits inicials, des de la complaença d'haver-los aconseguit:

«...es curioso y satisfactorio comprobar que es la Torrassa —famosa antes de la guerra y no precisamente en este sentido—, la barriada donde con más ímpetu se manifiesta la religiosidad de los hospitalenses.»⁵

A la premsa anaren apareixent nombrosos comentaris en la línia de l'orgull que provocava la *reconversió* de la gent d'aquell barri. Però potser la més clarificadora és l'opinió de la pròpia parròquia quan, amb la perspectiva que dóna el temps, l'any 1985 publicava:

«No cabe duda que la presencia de multitudes que acudían de todas partes para presenciar la *Procesión de los Pasos* y el ambiente festivo y ordenado de toda la barriada de la Torrassa con motivo de su *Fiesta Mayor*, cambiaron paulatinamente la imagen de nuestra barriada de cara al exterior. Fue un servicio que la Iglesia ha hecho en la Torrassa en unos tiempos que nadie más podía realizar.»⁶

---

⁵ *Boletín de Información Municipal* núm. 21, 1959, p.17.

⁶ *La parroquia de Nuestra Señora de los Desemparados, 1935-1985. L'Hospitalet, Parròquia de la Mare de Déu dels Desemparats, 1985, p.37.*

Tal com ha analitzat Joan Camós (1986), aquella «*imagen de nuestra barriada cara al exterior*» ens recorda l'estigmatització d'àmbit català de què fou objecte el barri de la Torrassa, als anys trenta, quan els discursos polítics i periodístics de dretes tergiversaren la tradició revolucionària d'amplis sectors del barri fins a convertir-lo en un emblema dels *mals* de Catalunya: la immigració i les idees anarquistes.⁷ És des d'aquesta perspectiva que s'adverteix la dimensió política que envoltava l'acció de la parròquia de la Torrassa en acabar la guerra. En aquesta acció cal situar la creació de la *Procesión de Los Pasos*, així com el ple suport immediat de les autoritats, tant locals com extralocals, a aquell projecte.

Durant el primer franquisme, l'acció repressora i la por penetraren amb especial intensitat a tots els àmbits de la vida del barri de la Torrassa (Santacana, 1994). I al mateix temps s'hi engegà una acció cristianitzadora de gran abast, que incidia de forma paral·lela en els dos atributs estigmatitzadors de la Torrassa: anarquisme i immigració. El rector de la Torrassa n'havia trobat el fil conductor. Es tractava d'atacar de front l'ideari anarquista pel flanc de la religiositat intentant assegurar-ne la resposta popular a partir de mobilitzar un tipus de manifestació cultural ben arrelada entre la població immigrada. Fent una processó d'inspiració andalusa el Dijous Sant es podien aconseguir ambdós objectius, i el rector s'hi dedicà a fons. Dues intervencions personals i concretes, entre moltes d'altres, poden donar idea de l'abast dels mitjans que mossèn Busquets posà en joc. El 1941, l'any en què va organitzar per primera vegada la processó, s'adreçava a la màxima autoritat local en uns termes que recorden aquella dita popular de *tanto monta... monta tanto*, donant per entès que el projecte interessava a ambdues institucions. Sense estar per orgues, el rector de la Torrassa escriu a l'alcalde:

«*Acuérdese de ordenar que por lo menos los tres Concejales de aquí asistan en corporación a la Procesión del Jueves Santo por la noche, a las 9,30 puntualmente*».⁸

D'altra banda, el record d'una persona del barri, que va recollir Cristina Sala (1995: 25), ens introdueix en una altra vessant de l'acció pastoral de mossèn Busquets:

«... *la meva família va necessitar un certificat de bona conducta i a canvi van haver de col·laborar en la processó...*».

És clar que tots els mitjans eren pocs, si es té en compte que l'assistència de públic a

---

⁷ Fent front a la distorsió de la realitat en què se sustenta tot procés estigmatitzador, Camós (1986) i Santacana (1994) han posat respectivament de manifest que a la Torrassa es falsejava el pes demogràfic real de la immigració en el conjunt del barri, i que els líders anarcosindicalistes hospitalencs no foren pas exclusivament immigrants.

⁸ Carles Santacana (1994: 203) reproduïx aquest significatiu fragment de la carta que, el 3 d'abril de 1941, mossèn Busquets remet a l'alcalde Jonama, amb subratllat inclòs.

la processó no podia ser motiu de preocupació entre d'altres col·lectius; així, d'entrada, la presència del professorat i de l'alumnat del barri hi estava assegurada.

La *Procesión de Los Pasos* de la Torrassa⁹ va arribar a tenir sis grans passos escultòrics que escenificaven els principals episodis evangèlics que es commemoren per Setmana Santa. Aquests passos eren portats per homes desencaputxats, vestits amb túniques. La representació es completava amb nou passos vivents en els quals participaven, amb la indumentària pertinent i segons requerís cada escena, homes, dones i criatures. D'entre aquests passos vivents, sembla que es féu ben popular el del *Beso de Judas*, al qual la gent llançava moneda petita. A l'inici de la processó, els tradicionals soldats romans amb una banda de tambors obrien la desfilada. Cada pas era acompanyat per llargues fileres de nazarens i altres persones penitents. Les dones es concentraven més, tant en el cinquè pas escultòric, el de la *Virgen Dolorosa*, com juntament amb molts homes, en el sisè, el del *Santo Entierro*. Es troba així mateix documentat que el quart pas escultòric, el del *Santo Cristo de la Agonia* (que va ser el primer que va tenir la parròquia¹⁰), despertava grans devocions. L'any 1962 l'escolania de la parròquia va sortir per primer cop en aquell tram cantant repetidament el Miserere.

Els passos eren escoltats, en uns o altres casos, per la Guàrdia Urbana local, per afiliats al *Frente de Juventudes*, per soldats de la Creu Roja, per la Guàrdia Civil i per la policia armada. Ja m'he referit a l'ampli ventall d'autoritats que presidien i tancaven la processó, en què també desfilaven, a més de nens i nenes de les escoles, empleats municipals i membres de les entitats seglars de la parròquia. La banda de música, que acostumava a ser de la Creu Roja, posava punt final a la processó. Al llarg del recorregut, que abastava els principals carrers del barri¹¹ i podia durar més de quatre hores, espectadors espontanis i en algun cas prèviament concertats cantaven saetes. L'any 1966 sembla que també se sentiren, per primera i última vegada, en català.

El fet que en un barri que estava creixent ràpidament per la immigració, i era notable la de procedència andalusa que s'hi assentava s'hi recreés una processó de Setmana Santa d'inspiració andalusa és un element que també té a veure amb les processons de la *Cofradía 15+1*. I són elements que incideixen en el gran poder de convocatòria d'ambdues Setmanes Santes. Pel que fa a la de la Torrassa, les declaracions de mossèn Busquets, l'any 1961, en aquest sentit són ben clares:

«La Torrassa que se ha forjado con personas no nacidas aquí en su mayoría, sentía esta

---

⁹ La informació que tot seguit resumeixo es pot ampliar consultant la premsa de l'època, especialment La Vanguardia, 30-III-1956 i *Solidaridad Nacional*, 31-III-1961.

¹⁰ Aquest pas fou ofert a la parròquia per Lluís Buxeras Bultó, l'any 1940.

¹¹ L'any 1941 s'inaugurà amb el recorregut següent: Aliança, Pl. Espanyola, Montseny, Onésimo Redondo, Rambla Catalana, Gral. Sanjurjo, Mas, Llobregat, Ronda de la Torrassa, Progrés, plaça Espanyola, Aliança. (AL'H-AH: Correspondència, 1941).

*nostalgia; así lo comprendí y aquí estamos».*¹²

I la contundència d'aquest «*aquí estamos*» venia avalada pels milers i milers de persones que la nit del Dijous Sant omplien els carrers del barri.

Es tractava d'una manifestació cultural d'innegable envergadura, l'envergadura que precisava l'objectiu de crear una nova imatge de la Torrassa que assolís gran transcendència pública. I els mitjans de comunicació s'hi havien aplicat a fons. No és casual que, durant la postguerra, els valors d'ordre i de neteja, en el sentit de purificació de la gent que habitava la Torrassa fossin els més reiteradament destacats pels diaris de l'època. I en la mesura en què el ressò de la *Procesión de Los Pasos* s'estengué més enllà del públic hospitalenc, semblava que s'estava aconseguint exportar aquella imatge d'ordre a l'exterior. Ahora, s'esborrava l'efecte *contaminant* que la Torrassa havia tingut també en relació a la imatge de la resta del territori hospitalenc. L'èxit del projecte es considerava, doncs, total; i el rector de la Torrassa en tenia tot el mèrit.

L'encert de mossèn Busquets de crear aquell tipus de processó havia estat doble. D'una banda, en el terreny de l'acció pròpiament parroquial, s'havia magnificat la influència de l'Església al barri. La processó inaugurada l'any 1941 no sols havia multiplicat el poc veïnat que l'any 1940 havia acompanyat el viacrucis de matinada del Divendres Sant, sinó que en pocs anys arribà a convocar milers de persones. D'altra banda, aconseguir omplir de gent els carrers de la Torrassa a l'entorn d'un esdeveniment de caràcter religiós, convertia en realitat aquell propòsit de reconquesta del territori republicà.

Tanmateix, potser l'èxit de l'empresa no era tan rodó, ja que per exemple quan es llegeix a la premsa de l'any 1961 diu que, un cop acabada la processó,

«el gentío que ha invadido las calles, aún persiste en ellas. Los nazarenos (...) circulan con vestas y capuchas bajo el brazo, disfrutando del clima espléndido de la azulada noche de Pasión. Los establecimientos comienzan a recibir numeroso público. La animación que reina es grandiosa (...) El éxito de la Procesión de Los Pasos ha sido indescriptible».

No sembla pas que s'estigui parlant dels temps del franquisme, d'aquelles nits en què el silenci imperant permetia sentir sense cap dificultat els característics cops de bastó i el soroll de les claus del sereno, fins i tot en les poc freqüentades nits de Cap d'Any. Més aviat semblaria intuir-se un cert ambient festiu de llibertat, que era sinònim de desordre; i per descomptat, que aquella animació era l'antítesi de l'ambient de dol

---

¹² Fragment d'una entrevista que Rodríguez Paredes publicava a *Solidaridad Nacional* l'any 1961, 30-III.

públic i abstinències de tota mena que caracteritzaven les Setmanes Santes de l'època. El mateix cronista no podia amagar una sensació d'angoixa, no fos cas que l'endemà es faltés a les ordenades obligacions establertes:

*«Emitimos, casi al filo del alba, cuando dentro de cuatro horas, las autoridades y el pueblo han de acudir a los actos litúrgicos de la Semana de Pasión. Se han de celebrar en varios templos de la ciudad.»*¹³

Un altre record oral recollit per Cristina Sala (1995: 25) reforça aquesta possible impressió que les coses s'estaven escapant de les mans de l'ordre imperant:

«... amb els anys, aquelles manifestacions religioses al carrer podien aprofitar-se per obstruir l'ordre».

Un altre testimoni matisa aquesta idea tot introduint un altre element clau:

«No, no; no hi havia perill per l'ordre. És que ja no eren temps per a aquelles coses. A més l'Església estava canviant, ja es veien canvis...».

D'alguna manera, la reeixida contribució de la *Procesión de Los Pasos* pel que feia a canviar la imatge del barri de la Torrassa, potser s'anava enterbolint, en la mesura en què podia ser motiu perquè es trenquessin les pautes de comportament col·lectiu que podia tolerar la dictadura. D'altra banda, l'Església estava canviant. En qualsevol cas, la sobtada supressió de la processó planteja molts interrogants. Per exemple, el fet que un esdeveniment cultural amb una convocatòria d'aquella índole es liquidés amb un simple comunicat que la parròquia féu públic unes setmanes abans de la Setmana Santa de l'any 1967. Els motius de la supressió es ventilen en un sol paràgraf.¹⁴ Reprodueixo el text que publicà la premsa, i que possiblement era el comunicat senyer:

«Reunida la Junta Central de la Procesión de Semana Santa, después de ponderar numerosas razones que fueron expuestas por el reverendo cura-párroco, lamentándolo mucho, tomó el acuerdo de suprimir dicha manifestación piadosa que durante veinticinco años ha venido celebrándose en la noche del Jueves Santo, con gran afluencia de fieles y concurrencia de forasteros. La Parroquia de Nuestra Señora de los Desamparados siente vivísimamente el tener que determinarse en este sentido, jamás sin las previas consultas y asesoramientos, mayormente cuando con ello se privará a tantos miles de fieles del recuerdo y la evocación de sus procesiones nativas y

---

¹³ Salvador Rodríguez Paredes: *Solidaridad Nacional*, 31-III-1961.

¹⁴ El destaco en negreta.

suspenderá igualmente las posibilidades que ofreció siempre a muchísimos penitentes que acudieron de todas partes en cumplimiento de promesas.

La actual coyuntura de la Iglesia, poco propicia a manifestaciones de esta indole; el proceso de integración al país, lento pero cierto, de las gentes del sur que en gran mayoría pueblan la parroquia; el propio desarrollo económico, notablemente experimentado en esta barriada, han creado tal cúmulo de dificultades, que quizá no podrían ser superadas en breve plazo.

Es hora de hacer constar las facilidades que en todo momento ha dado el Ayuntamiento de Hospitalet prestando, además un apoyo sin el que en los últimos años (dada la densidad de vehículos aparcados), ni siquiera habría sido posible el recorrido por las calles.

Al agradecer también a las Cofradías y Entidades sus desvelos en el montaje de los "pasos" y organización de "nazarenos", les invitamos a que se sumen particularmente al solemne Via crucis que, con carácter puramente parroquial, ha de tener efecto el Viernes Santo, a la hora que previamente se anunciará».¹⁵

Fins i tot l'alcalde va fer declaracions al respecte¹⁶, i es va posar de manifest la transcendència de la decisió parroquial. Matias de España deixava molt clar que «es la Iglesia quien tiene que decidir, y así lo ha hecho», i amplia una mica els motius donats per la parròquia. D'una banda, tot referint-se a aquella nova «coyuntura de la Iglesia», precisa que «las nuevas normas conciliares indican algo sobre el particular», tema al qual em referiré més endavant. I d'una altra, s'estén més en la línia de com les persones immigrades estaven sent «absorbidas» per la població autòctona «que es menos afectiva a esa demostración de religiosidad externa (...) que al ser demostraciones propias de una psicología diferente van decreciendo. A ello debemos el aumento del nivel de vida del pueblo hospitalense, que aprovecha cualquier fiesta o período de vacaciones para desplazarse fuera de la ciudad, así como las grandes dificultades que se plantean en el propio distrito en materia de aparcamiento...».

Pel que fa a les repercussions que la supressió de la processó podia tenir, l'alcalde puntualitza:

«Ahora bien, justo es reconocer, que la mayor parte de las personas que venían a presenciar los pasos de la Semana Santa de la Torrassa, eran de Barcelona. De la comarca no creo que viniera nadie, por lo que su repercusión en Hospitalet y su comarca,

---

¹⁵ Solidaridad Nacional, 9-III-1967.

¹⁶ Solidaridad Nacional, 9-III-1967: entrevista de A. Ramirez a l'alcalde Matias España.

es prácticamente nula».

Ningú no discutiria que, a l'any 1967, a la Torrassa hi deurien haver molts més cotxes que deu i vint anys abans, però ni de lluny els que hi ha avui; i tothom sap que, si es vol, es poden organitzar desfilades pel carrer. Però aquesta obvietat potser només és aparent, ja que les declaracions de l'alcalde són de tal magnitud que, per poc que es llegeixin amb deteniment, semblen desbordar la simple racionalitat humana. Potser Matias España, pensant en la posteritat, estava donant pistes sobre la possibilitat que la Torrassa estigués sent escenari d'esdeveniments, si més no, prodigiosos. És a dir, si l'augment del nivell de vida de la població hospitalenca s'havia produït gràcies al canvi de psicologia de la gent immigrada, cal preguntar-se si, als anys seixanta, la Torrassa no va ser un territori escollit per les autoritats divines, a més de les terrenals. De fet, la premsa ja feia anys que insistia que la grandiositat assolida per la Procesi3n de Los Pasos era tot un miracle. Situats en aquesta dimensió, potser l'augment de cotxes també fou un fenomen de magnituds sobrenaturals... Cal reconèixer, si més no, que es deuria tractar d'un microclima psicoecon3mic realment prodigi3s, el que es generà a la Torrassa, perquè fins i tot la seva ona expansiva fou ben peculiar, ja que els efectes benefactors s'aturaven en sec a la Riera Blanca, just a la frontera amb Barcelona: allí, ni canvis de psicologia, ni augment del nivell de vida, ni cotxes per marxar fora. No és pas d'estranyar que la gent continués venint a milers, a instal·lar-se a l'Hospitalet!

El fet que la decisi3n parroquial de suprimir la *Procesi3n de Los Pasos* no provoqués cap resposta popular, —ni que fos més enllà de la Riera Blanca— no pertany ja al terreny dels prodigis, sinó que ens retorna a la realitat política de l'època, i només és explicable en el context del franquisme. De la mateixa manera, és impensable que les processons laiques de Pubilla Cases haguessin pogut tenir continuïtat en un context dictatorial; és a dir, sense les llibertats d'expressió i manifestació que practicaren els membres de la futura *Cofradía 15+1*, tant quan l'any 1978 improvisaren la seva sortida al carrer com quan posteriorment anaren exhibint una simbologia religiosa al marge de l'Església. El seu president, amb la prudència que el caracteritza, comenta avui:

«Que si no hubiésemos tenido democracia hubiésemos tenido algún obstáculo, está por ver. Pero yo no lo rechazaría (...). Yo creo que hubiésemos tenido una respuesta: "O entráis por aquí o esto va por aquí". A lo mejor no... En aquellos años, de la fecha del 75 que hubo lo que hubo, al 78 que fue cuando nosotros salimos, pensamos aquello de: "Cuidado, cuidado...". Me acuerdo perfectamente de un urbano, cuando salíamos de la calle Aguas y dice: "¿Ustedes qué van a hacer? ¿Salir a la calle?". "Nosotros vamos a salir a la calle". "¡Hombre! ¿Pero el permiso de calle...?". "¡Qué permiso, ni permiso! Nosotros damos una vuelta a la manzana... ¿Qué permiso necesitamos?". ¡Nos puso la cabeza! Me acuerdo de aquel urbano, que al final dijo: "Mira,

¿sabéis qué? tirad pa alante y ya os las apañaréis" Y entonces sí que al otro año nos pusimos en contacto con el Ayuntamiento, que nos tenían que dar un itinerario más cortito de calle y etc., etc.».

Dos períodes històrics, dos contextos polítics separen en el temps ambdues celebracions de la Setmana Santa. Es tracta d'una diferència que les caracteritza distintament en aspectes bàsics de la seva organització i de la seva funció social. A més, per òbvia que sigui, és la que explica que ni en democràcia s'hagués pogut suprimir la *Procesión de Los Pasos* —si més no tal com es va fer— ni sota el franquisme hagués pogut sorgir la Setmana Santa de la *Cofradía 15+1*.

2. La Setmana Santa de la *asociación andaluza Cofradía 15+1*¹⁷

Com és ben sabut, l'inici del que després es convertiria en la *Cofradía 15+1* va ser completament espontani. Encara ara, després de 21 anys d'història, els membres més antics de la Confraria continuen sorprenent-se que d'aquella sortida al carrer amb quatre estris improvisats al bar Kiki de l'avinguda Severo Ochoa s'hagi arribat a convertir en el que és avui. Però potser el que resulta més sorprenent encara és que, a l'inici, la gent del barri fes seves aquelles primeres desfilades tan precàries.

*«... con una imagen que José M^o Torres, que en paz descanse..., de escayola (...) y que la gente miraba aquello de aquella manera... (...) Que ahí es donde está el choque: que de aquella imagen de barro, —que no es el Jesús el Nazareno de ahora, que ya es una talla, que se puede meter en una balanza con cualquier otra, grande o menos grande...—, la gente siguiera aquella Semana Santa pequeña, poco a poco y año tras año, año tras año, año tras año, es una cosa que no se puede olvidar. Es imposible que eso se borre con el tiempo. No se puede borrar de una persona que ha vivido la Semana Santa. Yo me acuerdo del Viernes Santo éste y del de hace 19 años, por decirle algo, saliendo a la calle sin permiso de guardia urbana y sin permiso de Ayuntamiento. (...) Yo estoy orgulloso de ésta y estoy orgulloso de los principios. Los inicios forman parte de la historia de la Cofradía. Si no hay inicios, no hay Cofradía. De lo que toda la Cofradía nos quedamos sorprendidos es de dónde empezamos hace 21 años a dónde ha llegado: esto está por encima de todo».*¹⁸

En l'actualitat, la *Cofradía 15+1* organitza 5 processons. Hi passeja un total de 9 imatges sobre trons que són portades per *costaleros*, fins a 48 en segons quins passos. La

---

¹⁷ Martínez i Palacios (1990) són autors d'una monografia inèdita sobre la Setmana Santa de la *Cofradía 15+1* que descriu les processons d'aquell any, i també de la composició i funcionament de la Confraria, aportant abundant documentació gràfica.

¹⁸ Jaime Botey (1987, 1997) fou testimoni del seguiment popular que ja aconseguia la processó l'any 1981.

celebració de la Setmana Santa comença el Diumenge de Rams, dia en què surt el pas de la *Borriqueta*, que Jesús muntava quan arribà a Jerusalem. Continua el Divendres Sant al matí, amb la processó més antiga de la Confraria: la dels passos de *Jesús el Nazareno*, carregant la creu cap al calvari, i de la *Virgen de los Dolores*. Sota el pal·li de la Verge, a la part interior, hi ha incorporada Santa Eulàlia, patrona de l'Hospitalet. Des de l'any 1991, la nit del Divendres Sant surt una altra processó integrada per un sol pas, el de *Cristo de la Expiración*, que representa Crist crucificat. El Dissabte Sant, la processó també surt a la nit, amb els passos del *Santo Sepulcro* i *Nuestra Señora de la Soledad*. Aquesta processó va sortir per primera vegada l'any 1986 i fou la tercera que la Confraria va treure al carrer. Anteriorment ja havien ampliat la celebració de la Setmana Santa del Divendres Sant al Diumenge de Pàsgua. El Diumenge surt la que avui és la cinquena i última processó, i la integren els passos de *Nuestro Padre Jesús resucitado* i de *Nuestra Señora de los Remedios*. Els passos de las *Virgenes* surten en el mateix tron decorat de diferent manera, i en el frontal hi ha sempre una petita talla de la Mare de Déu de Montserrat, patrona de Catalunya.

Les processons que porten música són les del Diumenge de Rams, Divendres Sant matí i nit, i Diumenge de Pàsgua, i en aquesta última predomina el color blanc com a expressió de l'alegria per la resurrecció de Crist. A totes, toca la nombrosa Banda de Cornetes i Tambors de la Confraria, i també han tingut i tenen altres bandes, com la de Bellvitge, la de l'Hospitalet o les d'altres poblacions, segons els anys. La processó del Dissabte a la nit és l'única que recorre els carrers en silenci i aquest és un nou motiu d'admiració que la Confraria sent per la gent que segueix la Setmana Santa:

«Es cuando sale el Santo Sepulcro, el Cristo con la Virgen de la Soledad. Aquí, desde el primer día que se dijo que al Cristo muerto no se le cantan saetas, parece mentira que con lo que conmueve, con lo que se mueve de personas, que se respete de la forma que se respeta, que se dejen las saetas para el Domingo de Resurrección o para el Viernes Santo».

Tret doncs del Dissabte Sant, a les altres processons són abundants les saetes espontànies, tant al llarg del recorregut com sobretot a la sortida i a l'entrada dels passos, que des de final dels anys vuitanta es guarden a la plaça de la Bòbila del barri de Pubilla Cases en una planta baixa, dues en l'actualitat, cedides per l'Ajuntament. Parlant de música, desperta la imaginació i els sentits escoltar que

«No es sólo la Banda de cornetas y tambores, que hace música. En la Semana Santa hay un montón de cosas que hacen música, y la saeta también hace música. Forma parte indiscutible de la Semana Santa. La Semana Santa sin saetas es como una Feria sin farolillos».

La màxima expressió d'aquest cant que il·lumina la celebració es concentra en la pro-

cessó del matí del Divendres Sant. Al llarg del recorregut, s'organitzen tres tarimes on representants de les principals penyes flamènques de la ciutat canten saetes.

Probablement, la processó del Divendres Sant al matí és la més emblemàtica de tota la Setmana Santa. Des d'abans de les nou del matí, la plaça de la Bòbila, que és molt àmplia, es va omplint de gent de totes les edats, persones soles, parelles, grups familiars o de veïnatge, amics i coneguts, i s'hi pot constatar la presència de persones d'altres barris de la ciutat i de fora. Tothom procura situar-se el millor possible per veure bé el que s'anirà esdevenint a la plaça fins al moment àlgid, que té lloc a les 10h, amb la sortida dels passos i l'inici de la processó. Entretant la legió de romans i la Banda de Cornetes i Tambors han entrat a la plaça i l'han omplerta de música amb les seves desfilades. Ambdues formacions se situaran convenientment per orquestrar i acompanyar la sortida dels passos, un cop llegit el pregó des d'una petita tarima amb micròfons. Al seu voltant, periodistes, fotògrafs, càmeres de televisió es barregen entre les autoritats municipals, i efectius de la guàrdia urbana preserven l'espai necessari perquè pugui iniciar-se la desfilada.

Les persianes metàl·liques de les plantes baixes on esperen els passos del Crist i el de la Verge són obertes de bon matí, i unes cortines de vellut negre en resguarden l'interior. Un cop acabat el pregó, l'expectació es torna immensa. La gran plaça és plena de gom a gom. La banda de música espera en silenci el gran moment. Membres de la *Cofradia 15+1*, ben mudats, voltan per davant i per darrera de les cortines que tapen les entrades dels locals assegurant els últims preparatius. Les *madrinas* de la Verge, elegantment vestides de dol i portant *peinetas y mantillas* negres, es concentren davant del local de la Verge. La legió dels romans està formada davant de la sortida del Crist.

De cop, es fa un gran silenci i, per entremig dels soldats romans, la figura de Judes portant la bossa amb les 30 monedes s'acosta tres vegades fins a l'entrada del local del Crist. Allí, una veu potent que s'amaga darrera cortina, li pregunta tres cops: «-¿A quién buscáis? -A Jesús el Profeta... A Jesús el Salvador... A Jesús de Nazaret... -Aquí no está». Fins que el tercer cop, la veu contesta: «-¿Para qué lo queréis? -Para que derrame su sangre por el pueblo». I, a l'uníson, l'escena de la detenció de Crist s'acaba amb un rotund: «¡Aquí lo tenéis!». S'obre la cortina de vellut i comença a sortir el pas de Jesús el Nazareno. L'expectació arriba al màxim quan el pas, fortament inclinat, travessa el llindar de la porta. El silenci de la multitud és total. Carregant un pes immens *els costaleros*, que lentament avancen ajupits, poden sentir amb precisió les ordres del capatàs fins que salvades les estretors de la sortida del local, el pas s'alça de cop, sona la música i els aplaudiments ensorren la plaça: ha començat la processó del Divendres de Passió.

Instants després, el silenci retorna a la plaça per acompanyar els moments en què el

pas de la Verge s'inclina perillosament, primer endavant i després endarrere. Milers d'ulls estan pendents que el pal·li de la *Virgen de los Dolores* aconseguixi travessar la sortida del seu local. Tothom ho celebra amb aplaudiments entusiastes que continuen quan, un cop a la plaça, els *costaleros* de la Verge la *mecen* al so de la música. Els aplaudiments continuen si es canta alguna saeta a la Verge, o abans al Crist, en iniciar la seva llarga caminada pels carrers de Pubilla Cases i la Florida.

A totes les processons, les sortides i les entrades del Crist i de la Verge són moments de *gran espectacularitat*, que reuneixen un nombrós públic a la plaça de la Bòbila. Cal destacar, per exemple, el retorn de l'última processó de la Setmana Santa, quan el diumenge, ja de nit, el Crist ressuscitat espera que la Verge arribi a la plaça. En aquesta tarda de goig, durant tot el recorregut els capatassos dels passos i els *costaleros* ja han donat al caminar dels passos un aire alegre tot gronxant el de la Verge especialment. Però en entrar a la plaça abarrotada de gent, el lluïment es multiplica, quan enmig d'aplaudiments generalitzats, ambdós passos se saluden de front, abans que s'acabi triomfalment la Setmana Santa, amb les entrades als respectius locals.

A les sortides dels passos, moltes de les persones que han presenciat l'inici de les processons les segueixen un tram. D'altra gent prefereix esperar pacientment a les vores dels carrers i avingudes per veure-les passar senceres. Els components bàsics de les processons són similars, seguint la tradició. Encapçalats pels estendards corresponents, el pas del Crist primer, i el de la Verge en segon lloc, estructuren els dos grans blocs processionals. La *Cruz de Guía* marca l'inici de la desfilada i la Banda de Cornetes i Tambors la segueix, posant música al Crist. Entremig dels dos passos hi ha llargues fileres de nazarens, a les quals s'afegeixen dones i homes penitents. Cada pas està presidit per l'*Hermano Mayor* i pels honoraris, llocs que acostumen a ocupar autoritats públiques, majorment càrrecs polítics locals. Segons que sigui una la processó o una altra, els soldats romans escolten el Crist, i *les madrinas* acompanyen la Verge. La Mare de Déu tanca les processons seguida d'una banda de música i del públic que s'hi va afegint.

Aquesta estructura comuna dels episodis concrets de la Setmana Santa que escenifiquen els diferents passos del Crist, en concordança amb els de la Verge, no treu que cada processó tingui les seves característiques singulars. A cada processó es generen *ambients diferents al carrer*, que es veuen especialment reforçats segons es desfilï de dia o de nit, amb música o sense. Tot i que no em detindré en aquest tema, sí que vull apuntar que imatges diferents, vestides diferentment, passos distintament il·luminats, amb diverses ornamentacions i amb predomini d'uns o uns altres colors, que troben correspondència amb els colors de les túniques i les caputxes dels nazarens són elements que contribueixen a construir la singularitat de cadascuna de les 5 processons que la *Cofradia 15+1* treu al carrer.

No és arriscat afirmar que tant per a la Confraria com per al públic en general, un dels principals espais que la Setmana Santa redimensiona simbòlicament any rere any, ens retorna a la processó del matí del Divendres Sant. Es tracta de la parada davant de l'Hospital de la Creu Roja, que s'ha convertit en un dels punts de màxima aglomeració de tots els recorreguts:

«Nosotros empezamos a entrar en la Cruz Roja a la 1,30h de la tarde, por decirle algo, y desde las 10,30h. de la mañana está esperando gente allí, de pie, a que lleguen los pasos. Es el sitio de encuentro: solamente el hospital. Nació así y hay que respetarlo. ¿Que antes entrábamos desahogadamente y ahora se ha hecho pequeño? Pues también. Hay que admitirlo. Pero no podemos decir que las calles se han quedado pequeñas, que aquello no se puede trabajar... y que en vez de llegar a la Cruz Roja, nos vamos a quedar en la Plaza Virgen del Pilar. Ya no es lo mismo. Nosotros tenemos que llegar a la Cruz Roja como sea, con más tiempo o con menos tiempo. Eso forma parte de la Semana Santa de l'Hospitalet y hay que contar con ello».

Un cop davant de l'Hospital, la imatge de *Jesús el Nazareno*, amb dos moviments reals del braç que tothom espera atentament, beneeix el públic en general, però sobretot les persones malaltes, algunes de les quals contemplen els esdeveniments des de les finestres. Tot seguit, tothom escolta i aplaudeix les múltiples saetes que es canten a la Verge i al Crist fins que la processó reprèn el seu recorregut tot pujant pels carrers de Pubilla Cases, ja de retorn cap a la plaça de la Bòbila.

«Si fuera una cofradía que dependiera de un horario estricto, que tuviera que salir de una parroquia, que tuviera una hora de salida y una de entrada, tendríamos problemas cada año. Eso está asegurado. Y todo porque cada año tenemos una evolución a nivel de saeteros: todos los que eran y más. Ahora ya tenemos, por ejemplo, a la Tertulia Flamenca en la Cruz Roja; que el ACA¹⁹ también participa allí. Y también tenemos la Peña Antonio Mairena que participa ya de hace años y mientras viva la Semana Santa estará con los 15+1 en la Avenida Miraflores. Ya no son las 3 tribunas con saetas que hay, sino que también son las personas que salen espontáneamente a cantar una saeta... y que a una cuadrilla, cuando va cargando un paso, hay que dejarlos: " Bueno, cinco minutos pero vamos que hay que andar". Todo esto forma parte de lo que es la evolución, el recorrido, ¡que son 8 ó 9 horas en calle!». O un mínim de 4 hores en aquelles processons que fan un itinerari més curt...

---

¹⁹ Asociación Cultural Andaluza.

3. Hacer Semana Santa

Per aconseguir treure al carrer les 5 processons de Setmana Santa, la *Cofradía 15+1* treballa tot l'any. Quan acaba la Setmana Santa, inicien els preparatius per a una altra processó «una procesión de gloria, que no es de penitencia, que es la Cruz de Mayo».²⁰ Fa 18 anys que van iniciar aquesta celebració, amb voluntat clara de mantenir-la, ja que la inclogueren en la redacció dels estatuts de la Confraria que l'any 1985 van presentar per formalitzar-ne la inscripció al Registre d'Associacions de la Generalitat i de l'Ajuntament.²¹ Foren els temps en què formalitzaren la seva organització:

«Nos pusimos en contacto con Ayuntamiento, con todo... con Diputación de Barcelona. Había que buscar la aportación económica como fuera porque el dinero no viene de arriba y también entramos en contacto con la Junta de Andalucía».

A partir d'aquesta última col·laboració, l'any 1987, el nom de la Confraria quedà definitivament fixat: *Asociación Andaluza Cofradía 15+1 de l'Hospitalet*. En la Confraria també es posa sovint de manifest l'agraïment cap a l'Ajuntament d'Esplugues per la seva col·laboració en el tema de locals, i actualment la processó de la *Cruz de Mayo* també transita pels carrers d'Esplugues. En canvi, pel que fa a la Generalitat, després d'anys de sol·licitar-ho, no ha estat fins al 1998, que la Confraria ha rebut la primera subvenció.

Tanmateix, la grandària que ha arribat a assolir el projecte de la Confraria no treu que totes les persones que la integren i les que hi col·laboren no deixin de cercar, any rere any, recursos econòmics al marge de les subvencions de les diverses administracions públiques. Òbviament, aquestes subvencions han anat creixent a mesura que s'ha reconegut la magnitud de la Setmana Santa dels 15+1; però el treball per continuar mantenint un cert grau d'autofinançament no ha minvat al llarg dels anys, circumscribint-se, per exemple, a les quotes mensuals, sinó que s'han diversificat les iniciatives. Així, activitats com rifes, loteria, venda d'adhesius amb les imatges del Crist i de la Verge, de pòsters, de clauers, d'enganxines, etc, es mantenen durant tot l'any,

---

²⁰ Caro Baroja (1985: 352), en parlar des d'una perspectiva històrica del calendari festiu del món pagès, i abans d'entrar en les grans festes de Sant Joan, es refereix al mes de maig com el mes de les festes per antonomàsia, el mes de l'exaltació de l'amor i la primavera. Parla dels orígens de la *Cruz de Mayo* com una de les festivitats de gran difusió per tot l'àmbit de l'Europa cristiana des de l'edat moderna: «El 3, el día de la Santa Cruz, esta exaltación cobraba una mayor expresión cristiana: "Santa Cruz saca las fiestas a la luz". Bendiciones de campos, de aguas. Ilusión en suma». La il·lusió amb què, a molts pobles i ciutats andaluses, la canalla feia i continua fent petits passos, a la seva mida, amb creuetes, sants o verges petites a sobre, i els passeja pel carrer, acostant-se també als patis o els espais més públics on la gent adulta celebra la festa. Quan la festa és en places públiques es pot estructurar al voltant d'una missa *rociera* cantada a l'aire lliure. És l'ambient festiu que inunda la plaça de la Bòbila, quan la *Cofradía 15+1* acaba la seva processó de la *Cruz de Mayo*, amb els cants i els balls que l'*Asociación Cultural Andaluza* ofereix al públic que s'hi concentra.

²¹ Generalitat de Catalunya: 29-VI-1985; Ajuntament de l'Hospitalet de Llobregat: 3-II-1986.

inclosa la mateixa Setmana Santa. Llavors, des que la gent comença a concentrar-se a la plaça de la Bòbila, fins que cada processó retorna als locals, nombroses dones van oferint al públic diferents maneres de contribuir econòmicament a la millora de la celebració de la Setmana Santa.

Abans de les vacances d'estiu, la Confraria col·labora en diferents esdeveniments culturals posant la Banda de Cornetes i Tambors a disposició tant de les *Hermandades Rocieras* de la ciutat, a les quals acompanya quan inicien la seva romeria anual, com de l'Associació de Veïns de Pubilla Cases i la Comissió de Festes del barri per la Festa Major. Aquesta col·laboració s'estén a l'hivern, quan arriba el Carnaval. Tret dels assaigs puntuals que això requereix, la banda, formada principalment per nois i noies joves, des de primers de novembre reprèn regularment els assaigs fins a la Setmana Santa. Els responsables de la banda també han d'atendre, setmana rere setmana, a els nens i les nenes que volen iniciar-se, i en guien l'aprenentatge musical i instrumental.

«Esto también es un orgullo para la Cofradía, que venga la juventud de la manera que viene empujando. Tanto críos como jóvenes, tanto en Banda de cornetas y tambores, como en romanos, como en costaleros. ¡Y ahí está todo!».

A més de la banda, el jovent que envolta la Confraria o que s'hi acosta, se sent especialment atret per anar de *costalero*:

«parece increíble, pero lo que está claro es que vienen y están deseando de entrar debajo de un paso de la Virgen o de un Cristo, para poder también ellos abrazar la almohadilla y sacarlo».

Ja fa anys que la Confraria organitza una llista d'espera, i les dades dels aspirants les centralitza el responsable de *costaleros*. Tothom té molt clar que cal respectar les *almohadillas*, el lloc de cadascú sota d'un pas. L'experiència es configura com un valor central per assegurar el bon transitar dels passos en el seu recorregut processional, ja sigui pels carrers estrets i pels amples, pels carrers que pugen i pels que baixen, en els moments en què cal girar o simplement quan cal fer drecera o cal caminar lentament:

«si entra un costalero nuevo siempre se procura ponerlo entre dos que ya han salido varios años, y ellos entre ellos también se ayudan».

I tot això sense comptar el lluïment pròpiament dit, pel que fa a saber compaginar col·lectivament la força i l'harmonia adequades perquè el públic s'enlluerni davant la fantàstica imatge que una bona *cuadrilla de costaleros* crea quan els monumentals passos sembla que tinguin vida pròpia.

A més de l'experiència que es requereix per aconseguir una bona celebració de Setmana Santa, cal tenir en compte que els *costaleros* són un dels principals artífexs de la Setmana Santa. Arribar-ho a ser és un motiu d'orgull personal, d'admiració i de respecte de part dels altres membres assidus de la Confraria. I aquests valors s'estenen entre multitud de coneguts, veïnes, veïns i públic en general quan surten les processons. Per cap motiu la Confraria cessa mai unilateralment un *costalero*.

«Hay costaleros que llevan dos años esperando y esto es también bastante importante para la Semana Santa de Hospitalet. Que otras Semanas Santas, con todo el respeto que merecen, porque hay que respetarlas, tienen que salir con ruedas. Pero en Hospitalet, cada vez tenemos más costaleros y más juventud que viene empujando».

A partir de primers de novembre es recullen les sol·licituds per ser *costalero* o per formar part de la legió romana, i s'obren les inscripcions per anar de natzarè. Aquesta opció també va augmentant any rere any. Les persones saben que cal preparar la roba adient i no acostumen a deixar-ho per a última hora. Pel que fa a la confecció de les túniques i les caputxes de natzarè, per exemple, pot ser que s'encarregui a la Confraria o que l'interessat o la interessada s'ho faci pel seu compte. La Confraria també disposa d'un nombre determinat de túniques,

«que se dejan, alquiladas, porque una persona no pueda en aquel momento, económicamente, decir : "yo tengo "x" para hacerme la ropa". Esto no es solamente los nazarenos, sino que es en todo lo que mueve la Cofradía a nivel de personas que están vinculadas a los trabajos: cuadrillas de costaleros, romanos...».

I en tota aquesta feina, la Confraria vetlla acuradament per mantenir i millorar els criteris estètics assolits fins ara, és a dir, des de les espadenyas dels *costaleros*, fins els cascots dels romans o els diferents colors de les túniques que corresponen a cada processó. Es procura tenir cura de tots els detalls, perquè existeix plena consciència que l'estadi en el qual actualment es troba la Setmana Santa el sintetitza una paraula: *embellecimiento*. En aquest terreny, cal destacar la intervenció femenina. Les dones realitzen la major part de feines relacionades amb la confecció del vestuari, amb el manteniment i preparació final abans de cada processó, amb la decoració floral dels passos,²² etc.

La vessant estètica és un component present en tot ritual, inclosos, per descomptat, els d'inspiració religiosa. Però en el marc de la cultura andalusa, la Setmana Santa es converteix en un temps especialment singular d'exaltació col·lectiva de la bellesa que

---

²² Atesa la feina ingent que això suposava i el problema d'haver de muntar i desmuntar els trons d'un dia per l'altre, als últims anys, la decoració floral dels passos corre a càrrec de la botiga de flors que els abasteix i fan la feina voluntàriament, ja que també són de la Confraria.

envolta la celebració. La *Cofradía 15+1* participa d'aquest bagatge cultural sense el qual es fa difícil entendre l'ingent procés de transformació dut a terme en relació a tots els elements materials que conformen les processons. Quan les primeres imatges petites, deixades per alguna persona, que s'enlairaven amb el que millor es podia, es convertiren en imatges del Crist i de la Verge de talla humana fetes d'escaiola i tretes sobre trons, que es vestien i desvestien segons que es tractés d'una processó o una altra, els canvis no es donaren per acabats. Cada nova imatge d'escaiola era un nou repte que engrandia la celebració de la Setmana Santa, i també preparava les condicions per arribar a un material noble com la fusta. Sobre el valor material de les 8 talles de fusta que avui treu al carrer la Confraria, es projecta el desig de permanència d'una celebració que ja té 21 anys d'història.

«Hay que tener en cuenta que las imágenes no se pueden dejar. Cada "x" tiempo tiene que venir un restaurador para asegurar el embellecimiento que la imagen va requiriendo con el tiempo. Y todo este mantenimiento, que no es poco, hay que irlo manteniendo porque las tallas que tiene hoy la Cofradía ya son de madera y lo requieren».

L'embelliment, però, no es planteja només des de la perspectiva del manteniment, de la conservació del que s'ha aconseguit, sinó que la Confraria continua tenint com a objectiu central, la millora de la Setmana Santa:

«Hay que mejorar algunas cosas, pero hoy ya va todo en enriquecer los pasos. Este año se ha podido ver, por ejemplo en el paso de Jesús el Nazareno, que el año pasado faltaba forrarle los varales. Luego, si todavía salieron en hierro, este año ya están en manos de los orfebres de Córdoba. Esto será una novedad. Esto ya era lo que le faltaba al paso y ya queda el paso cubierto, ya queda hecho. O el Cristo de la Expiración: hasta ahora salía con los cuatro cirios. Pues también hay que llevar a cabo cuatro candelabros de guardabrisa con unos brotantes hechos por orfebre, que también hay que llevarlos a cabo en Sevilla o en Córdoba... (...). Ya la Cofradía requiere ese embellecimiento, ese enriquecimiento; y ya no puede ser de cualquier manera. Están los especialistas, están los talleres de bordado...».

Sense les grans dosis d'imaginació i la laboriositat esmerçades en un inici, perquè multitud d'objectes quotidians de l'àmbit domèstic i laboral es transformessin en escenografia i vestuari processonals per unes hores, avui no es podria parlar d'embelliment, perquè probablement la celebració no existiria. I la Confraria n'és conscient:

«Lo tenemos guardado. Todo aquello queda. ¡Esto sí que hay que guardarlo: es como empezamos! Esto queda allí arriba. Tenemos también al Resucitado pequeñito, aquél que teníamos también de escayola. Aquél también está guardado... Y bueno, de todo

aquello sí que no nos podemos desprender, tanto como de un estandarte de los primeros que salieron, como de una túnica, la primera que salió, como de algunos ense-res que tiene la Cofradía guardados (...), esto de tal fecha, esto de tal fecha. Y tam-bién en tambores, en romanos, en todo lo que mueve en sí la Semana Santa y es la Cofradía en sí».

A l'entorn d'aquest patrimoni es podria reconstruir un llarg procés de presa de deci-sions a partir de records d'infantesa o de joventut de les Setmanes Santes de diverses zones d'Andalusia, convenientment reelaborats per poder-los integrar en una única celebració. Un breu comentari recollit l'any 1988 ho expressa amb claredat:

«Tenemos un poco de Córdoba, un poco de Sevilla, un poco de Málaga..., y por esto nuestra procesión tiene cosas que no las tiene ninguna de Andalucía».

Fins que les coses no es començaren a encarregar a orfebres professionals, varen pas-sar molts anys en què el que sortia a les processons era obra dels membres de la Confraria, tret d'aquells objectes que sobrepassaven les capacitats dels confreres i els amics, com ara les imatges. La Confraria també ha anant rebent l'ofertament, sempre benvingut, de persones no confreres per a alguna feina concreta, com per exemple, les noies o les dones que han brodat capes per a les Verges. Al llarg de l'any s'anava decidint col·lectivament com millorarien els pasos i cadascú, segons les seves aptituds, feia els fanals del Crist o preparava els cascos dels romans. En acabar l'horari laboral, començava l'horari de fer Setmana Santa i com que *cuatro ojos ven más que dos*, els uns i els altres anaven examinant-se els treballs en curs, donant-se idees fins que un nou objecte estava acabat. Aquesta presa de decisions col·lectiva és una característi-ca rellevant de la història de la Confraria des dels inicis fins avui. A diferència d'altres confraries, marca un funcionament intern que no transforma l'assumpció de càrrecs en relacions jeràrquiques, sinó en distribucions temporals de responsabilitats, que cada quatre anys són votades per l'assemblea de membres confreres.

Sí durant anys el final de cada Setmana Santa marcava el moment de les noves deci-sions, dels nous projectes en què posar-se a treballar, avui, aquestes decisions d'abast anual es combinen amb actuacions de major envergadura que contemplen els qua-tre anys de permanència de la Junta de la Confraria.

«El pueblo habrá visto que en el ciclo de dos años se han hecho dos trabajos en palio, porque no se ha podido hacer en un año. Todo vale mucho dinero. Cuando se lleva a cabo un proyecto, se programa según se pueda con el tiempo y el dinero, pensando en los cuatro años que está la Junta. No es como quisiéramos: hacerlo todo de golpe; pero así, poco a poco, es como se hacen las cosas».

Tanmateix, en aquest procés lent però constant de consecució del que la Confraria

s'ha anat proposant, no ha desaparegut el que defineixen com el seu problema històric. Es tracta del problema del local. Els passos de la Confraria s'han guardat en innombrables plantes baixes del barri de Pubilla Cases, i les processons han sortit dels magatzems més diversos, en temps en què la Confraria tenia el centre de reunió al bar Kiki.

«¡Nos tiramos nueve años de local en local...!».

Al llarg de l'any això comportava una multitud de complicacions i esforços suplementaris en el seu fer Setmana Santa, que es va veure notablement pal·liada a finals dels anys vuitanta, quan l'Ajuntament els cedí un local a la plaça de la Bòbila. No obstant, el problema no es va pas resoldre. I és que, a causa de les seves mides, encara hi ha dificultats per funcionar en condicions. Probablement un dels moments en els quals es viu amb més intensitat aquest problema és durant la mateixa Setmana Santa, tot i la gran il·lusió que es concentra al voltant de l'eclosió d'allò per al qual s'ha treballat tot l'any. El fet és que hi ha un gran esforç col·lectiu pel que comporta organitzar i preparar tot el que cal perquè surtin les processons, i un gran esforç individual que suposa recórrer durant hores els carrers de Pubilla Cases i la Florida. Cal afegir-hi que alguns membres de la Confraria s'han de quedar pràcticament sense dormir aquelles nits, tot i que l'endemà havien de treure una altra processó al carrer. El perquè és ben senzill: no tenen espai perquè cada imatge tingui el seu tron, i d'un dia per l'altre cal desmuntar i muntar de nou determinats passos.

Aquesta manca d'espai també influeix en què, avui per avui, la Confraria consideri que ja han assolit el seu màxim pel que fa al nombre de dies de celebració de la Setmana Santa, i també al nombre de processons que treuen al carrer.

«Nosotros no estamos quietos todavía. Siempre surgen cosas: que por qué no sacamos un Cristo cautivo, por ejemplo; que a mí me gustaría sacar la Oración en el Huerto. Pero no la podemos hacer más grande, más grande no. No tenemos espacio donde tener lo que queremos. Y lo que hay que admitir también es que nosotros no nos podemos alargar más de lo que estamos por la sencilla razón de que Hospitalet es una ciudad donde se trabaja, también los días de la Semana Santa. Yo creo que tal como están los 15+1, yo creo que ya están más que cubiertos. Salir un domingo por la noche, se podría salir un rato. Pero ya un lunes por la noche, cuando evidentemente el martes la gente tiene que trabajar... Y por salir nosotros a la calle, por el mero hecho de decir: "vamos a sacar una imagen", si no tenemos el apoyo popular, aquello sería para nosotros un palo, una jarra de agua fría. Si hemos subido la Semana Santa y está como está, con un domingo de la palma y cuatro procesiones que salen los otros tres días, estamos más que cubiertos. Ya la ciudad de Hospitalet tiene lo que tiene.

Cuando son pueblos que a lo mejor son milenarios en llevar a cabo la Semana Santa

de la forma que la lleven... Pero Hospitalet no es Sevilla ni es Málaga. Hospitalet es Hospitalet y Sevilla es Sevilla.»

4. El 1 es el pueblo o la dinàmica d'un procés identitari plural

La innegable originalitat del nom de la Confraria és la millor mostra que el recolzament popular era l'únic element que podia donar i dóna sentit a la continuïtat del seu projecte. En el mateix nom s'hi pot entreveure la voluntat de construir un procés identitari col·lectiu, tot i que la multitudinària identificació aconseguida no deixa de sorprendre els mateixos promotors. L'any 1980 s'adreçaren per primera vegada als mitjans de comunicació, concretament a Ràdio L'Hospitalet, i es veieren obligats a identificar-se. «¿Y si nos preguntan...?». Calia un nom per a la Confraria i José Mª Torres, un membre fundador dissortadament ja desaparegut, proposà la idea, una denominació que avui continua atraient l'atenció de periodistes i persones novingudes:

«Los 15 somos los que estamos y el 1 se lo dedicamos al pueblo en general».

Els membres fundadors de la Confraria havien donat nom al seu desig de Setmana Santa, entenent que només podia créixer si la gent també el feia seu, i no de forma passiva, ja que la seva plasmació depenia en gran part de les diferents formes de col·laboració del veïnat, entre les quals el suport econòmic va ser decisiu durant un seguit d'anys.

«Es el pueblo, gracias a ellos, al ambiente... que se vive la Semana Santa con tanta gente, con tantas cosas, aquí en Hospitalet.»

El fet que el recolzament popular ha estat i és cabdal, estructura la interpretació de la pròpia història, ja que si la Confraria hagués de decidir un abans i un després al llarg dels 21 anys de la Setmana Santa, un moment percebut com de canvi qualitatiu, aquest seria l'impacte que els produí veure la plaça de la Bòbila abarrotada de gent.

«Los 15+1 vimos con claridad que la Semana Santa era imparable, cuando vimos por primera vez que la Bòbila se puso repleta de gente como se puso. Cuando nos instalamos en Bòbila, la comunicación con el pueblo aumenta. Al situarnos aquí, empezamos a vivir, a movernos de la manera que hicimos y el buen cable de los medios de comunicación... Vimos que la Cofradía no se podía quedar estacionada de la forma que estaba: imágenes con tallas de escayola... Fue en concreto cuando nos situamos aquí en la Bòbila que la Semana Santa empujó hacia arriba.»

La construcció d'identitat que la *Cofradía 15+1* ha aconseguit que emergeixi al vol-

tant del seu projecte, abasta dominis diversos que no s'han mantingut estàtics al llarg dels anys. Com succeeix en tot fenomen cultural, la perspectiva històrica en permet posar de manifest la dinàmica. D'una banda, en el procés identitari és òbvia la presència del component religiós, al qual em referiré en darrer lloc. Vull apuntar però, d'entrada, que, al meu entendre, només tenint en compte l'experiència individual i col·lectiva de la religiositat que indubtablement organitza la celebració, tot i que tingui lloc al marge de l'Església, difícilment es pot explicar l'abast de la convocatòria que aconsegueix la Confraria, precisament en uns temps de tan forta secularització com els actuals.²³ D'altra banda, pel que fa a la vessant no pròpiament religiosa de la celebració, a primer cop d'ull seria ben comú que el tema es tanqués al voltant d'interpretacions relacionades amb la nostàlgia del poble d'origen. Potser s'hi afegiria alguna puntualització en relació al fet de *reproduir* una manifestació cultural des de la tradició andalusa amb els referents a la nostàlgia que es poden trobar en aquests comentaris, a una nostàlgia que sovint s'interpreta com una mostra de no-integració a Catalunya, com un *handicap* per a l'assumpció de catalanitat.

Tanmateix, al meu entendre, les dues vessants que la Setmana Santa de la *Cofradía 15+1* ha anat o està construint densament serien: en un principi, la identitat de barri; en l'actualitat, la identitat ciutadana hospitalenca. Alhora, i en relació amb el context polític més general i lligat al procés de construcció de la identitat de barri i de la identitat ciutadana, els homes i les dones participants han redimensionat i redimensionen la seva adscripció catalana; abracen amb una intensitat o una altra el component ètnic que li és inherent, i a la vegada la configuració d'un espai ritualitzat d'inspiració andalusa ha permès que l'emergència d'etnicitat andalusa prengué un cos prominent.

Abans de referir-me a aquest univers identitari que és plural, voldria apuntar que es tracta d'una realitat que no es deixa analitzar des dels discursos a l'ús que conceben la identitat o l'etnicitat com a possibilitat única, com a referent exclusiu en l'experiència de les persones. Són molts els àmbits de la realitat que es resisteixen a aquesta idea. De la mateixa manera que les persones aprenem a mobilitzar eficaçment diverses identitats, segons que s'interactui en uns o uns altres dels molts diversos àmbits en què es desenvolupa la vida familiar, laboral, professional i social en general, també les identitats culturals relacionades amb els sentiments de pertinença a una comunitat, a una societat, es poden combinar harmoniosament, amb intensitats diverses segons que siguin les circumstàncies (San Román, 1994). Les experiències migratòries, o la mateixa mobilitat lligada a les segones residències, ho posen reite-

---

²³ Partint que secularització no és necessàriament sinònim de modernitat, les anàlisis que més endavant citaré en concret i que des de l'antropologia proposa Isidoro Moreno sobre aquests temes, són el principal punt de referència d'aquí en endavant, perquè entenc que la seva utilitat per interpretar socialment i culturalment les manifestacions de religiositat popular és rellevant.

radament de manifest. Tanmateix, el fet que la capacitat de compaginar diversos sentiments d'identitat cultural o ètnica no formi part dels discursos dominants que advoquen per l'exclusivitat provoca sovint que les experiències identitàries múltiples s'acostumin a viure més com a problema que com a circumstància que atorgaria especial interès al fet de viure i conviure a Catalunya, pel que aquí pertoca.

Quan en plena transició política cap la democràcia es creà la Setmana Santa de la *Cofradia 15+1*, eren temps d'efervescència dels moviments socials. A l'Hospitalet suposaren un període d'auge generalitzat de les identitats de barri. En aquell context la celebració ràpidament s'identificà com a la Setmana Santa de Pubilla Cases. Era el territori que en un inici abastava i era la comunitat de la qual havia sorgit, i de la qual necessitava, n'esperava i obtenia diversos suports. En ben poc temps, molta gent de Pubilla Cases féu seva aquella manifestació cultural que contribuï a reforçar des d'unes vessants diferents la identitat de barri emergida al voltant de les lluites encapçalades, com arreu, per l'Associació de Veïns i Veïnes, i altres entitats. No obstant això, el recolzament popular que anava legitimant el projecte de la *Cofradia 15+1* no s'assentava en la reivindicació d'unes millors condicions de vida, sinó que, al meu entendre, el procés identitari generat es relacionava especialment amb experiències molt íntimes de la història recent de la comunitat, una història en la qual l'experiència migratòria era rellevant.

Com és ben sabut, quan les migracions són de dones i homes treballadors, un factor transcendental per a l'assentament en la nova societat és la possibilitat d'accedir a un habitatge digne, que a la nostra societat es va anar traduint de poder gaudir d'un pis en propietat. L'any 1988, passejant al llarg de les processons es podien escoltar reiterats comentaris que expressaven admiració perquè algun element material concret s'havia incorporat per primera vegada a aquell pas. Però no es tractava només d'admiració, sinó que la manera com la Confraria anava aconseguint materialitzar aquestes millores generava complicitat, sovint expressada al voltant de consideracions sobre que les coses s'havien de fer a poc a poc perquè costaven molts diners. No era difícil establir analogies entre aquest fer a poc a poc per anar aconseguint una fita de gran envergadura i una de les experiències personals-familiars més significatives, ahora que àmpliament compartida, com havia estat o estava essent la que es tenia al voltant de la desitjada consecució d'un habitatge. I de la mateixa manera que s'havien passat, o s'estaven passant, anys de penúries per poder-se muntar el pis de cadascú, era ben comprensible que es triguessin anys a aconseguir unes processons de Setmana Santa ben muntades.

A Pubilla Cases, de la mateixa manera que a nivell urbanístic es podien veure habitatges d'autoconstrucció, —dels quals avui encara queden rastres—, les processons de Setmana Santa eren una mostra d'autoconstrucció de símbols en l'accepció més material o física del terme inclosa. Des de materials que es podien arreplegar de les

empreses dels confreres i els col·laboradors fins a retalls de roba o el cuir d'uns sofàs vells, tot s'emprava, degudament manipulat, per millorar les processons. I igual que en un pis sempre queden coses pendents: quan no és canviar el dormitori o la cuina, és l'urna del Crist. Ja se sap, però, que no tot té el mateix valor: una cosa és el centre de taula del menjador o la capa de la Verge, i una altra —que pot esperar—, són els mobles del rebedor o millorar el vestuari dels romans. D'altra banda és ben habitual que sense les manetes del marit i del cunyat no s'hagués pogut enrajolar el lavabo que ara queda tan bé, i tampoc s'hagués pogut confeccionar una corona per a la Verge, tan ben treballada que sembla d'or i pedres precioses. Des d'un punt de partida de precarietat econòmica que se sabia col·lectiu, les condicions milloraven a poc a poc, en base al treball continuat i la saviesa del ben organitzar l'economia familiar o l'economia de la Confraria, a la qual calia contribuir com es pogués, perquè cada any es feia palès l'esplèndid ús donat als recursos escassos.

La compenetració entre les decisions de la Confraria i el +1 es torna a posar de manifest en l'elecció de l'espai que, com ja he dit, passaria a ser el més carismàtic dels que recorren les processons: la parada de la Creu Roja.

«*Nuestra catedral es la Cruz Roja. Desde el comienzo nos encaminó...*», s'explicava el 1988.

A l'entorn de les persones malaltes, *nuestros enfermos*, de l'hospital que s'ubica al bell mig dels barris de Pubilla Cases i la Florida, es condensen vivències i emocions — individuals, familiars, de paisanatge o de veïnatge— de gran intensitat. No és casualitat que l'element nou que la Confraria considerava el més important d'aquell any s'hagués pensat i projectat únicament i exclusivament per a la parada de la Creu Roja: el braç mecànic del Crist, que va crear gran expectació. De fet, l'any 1987 ja estava preparat, però no es va inaugurar perquè el mecanisme no anava prou fi i, tot rient, es comentava *el bochorno* que hagués suposat que el Crist s'hagués quedat «*con el brazo en alto*».

Des de l'inici, la Setmana Santa de la *Cofradía 15+1* va contribuir des d'unes vessants específiques a reforçar aquella identitat de barri que l'acció de l'Associació de Veïns i Veïnes i altres entitats estava fent emergir. El veïnat de Pubilla Cases volia i continua volent recolzar una Setmana Santa que ha vist créixer any rere any i que és una ocasió rellevant per a la reproducció de la identitat de barri. La Setmana Santa no sols transforma els espais per on transcorren les processons sinó que contribueix que els temps de la comunitat s'organitzin en relació a nous referents simbòlics. Més enllà de l'organització del temps col·lectiu que s'estructura en base al treball, al curs escolar, als períodes de vacances, quan des de casa seva la gent escolta els assaigs de la banda de la Confraria, quan tot anant de pas per la plaça de la Bòbila es veuen els preparatius, un altre temps es fa palès. És el temps de la Setmana Santa que arriba, amb

tots els components que condensa; i el sentiment de pertinença a l'aquí, a una comunitat aquí, es reforça creativament.

Tanmateix, la identitat de barri que, en la meua manera de veure, la Setmana Santa des dels seus inicis enfortia qualitativament no era cap bolet enmig del desert. En aquells anys, el *nosaltres* Pubilla Cases s'anava inserint al nivell d'identitat ciutadana assolida a l'inici de la democràcia a l'Hospitalet. Sobre aquest tema caldria un estudi específic. Cal apuntar només que, possiblement, a l'època, la identitat hospitalenca (em refereixo a tot el terme municipal) es trobava en un estadi de menor elaboració col·lectiva que les identitats de barri. Però aquella fortalesa dels sentiments de pertinença a un barri no restava necessàriament projecció ciutadana, sinó que s'entroncava amb el *procés identitari* ciutadà que, en el context sociopolític de l'època, els moviments socials estaven contribuint a teixir, tot i les enormes dificultats que envoltaven aquell *fer ciutat*. Seria en la relació dinàmica que a finals dels anys setanta i primers vuitanta s'establia entre les identitats de barri i la identitat ciutadana que caldria situar, en la justa mesura, la incidència que podia tenir la Setmana Santa de Pubilla Cases en el desenvolupament d'identitat ciutadana entre aquells sectors de població que la celebraven.

De l'arribada de la democràcia ençà, la identitat ciutadana ha anat assolint graus notables d'enfortiment, en els quals han pesat factors molt diversos, des d'urbanístics fins a culturals, polítics, mediàtics, etc. Aquest procés ha estat paral·lel al de la plena consolidació de la Setmana Santa i, òbviament, de la *Cofradía 15+1*. Ja han quedat enrere els temps en què l'una i l'altra eren titllades d'exòtiques, d'esperpèntiques, d'estranyes i en definitiva alienes, com quan l'any 1983, per exemple, el *Correo Catalán* titulava: «Una singular procesión sale en Pubilla Casas, organizada por la no menos exótica cofradía laica los 15+1». Deu anys després, els termes havien canviat radicalment. Tots els diaris ja en parlaven fins i tot com d'«Un clásico de la Semana Santa en Cataluña» i fins avui, any rere any, diari *Avui* inclòs, els mitjans de comunicació s'hi refereixen com a una de les més importants de Catalunya. En aquest marc, el reconeixement de diverses instàncies polítiques s'ha anat traduint en un suport econòmic que no sembla imaginable que pugui retrocedir, ans al contrari, assegurant-se així que la Confraria pugui continuar treballant en l'embelliment de la Setmana Santa.

Personalment diria que aquests factors estan incidint en què la projecció hospitalenca de la Setmana Santa adquireixi major pes. Des del *fer Setmana Santa* que ha caracteritzat la història de la Confraria i que ha portat a la òbvia consolidació del seu projecte, l'actual estadi d'embelliment, d'enriquiment de les processons situaria la Setmana Santa en un moment idoni per ser oferida al conjunt de la ciutat. L'arribada dels temps de l'embelliment de la celebració estarien en consonància amb els temps locals pel que fa a l'enfortiment de la identitat ciutadana. De fet, si l'any 1988 era

habitual parlar de la Setmana Santa de Pubilla Cases, avui, tal com es posa de manifest en diversos fragments orals citats, és l'àmbit ciutadà el que sovint es reclama per a la Setmana Santa. Sense que això suposi cap mena de conflicte respecte a la influència de la celebració en la identitat de barri que apareix fins i tot entranyablement viscuda per la Confraria als últims anys, al meu entendre, l'element novell pel que fa a la dinàmica identitària sembla que s'orienti cap a l'assumpció del ple reconeixement ciutadà de la Setmana Santa. És a dir, avui, entre les diverses vessants identitàries que mobilitza la Setmana Santa de la *Cofradía 15+1*, la identitat ciutadana s'estaria elaborant amb notable intensitat.

Als últims anys, hi ha decisions de la Confraria que es poden interpretar en aquesta línia. No és una decisió banal que fos precisament la imatge de la patrona de l'Hospitalet la que es va escollir per enriquir el pal·lí de la Verge. Així, es va incorporar Santa Eulàlia al lloc d'honor de què avui gaudeix:

«Tuvimos la intuición de poner a Santa Eulalia en el paso de palio de la Virgen de los Dolores, debajo del gloria...».

I tampoc es perfila com a desig anodí que, en el futur, els pregons d'inici de la celebració es voldrien dits per historiadors i estudiosos de la Setmana Santa. Des d'una altra vessant, en parlar de la presència d'autoritats polítiques a les processons i donant per sabuda la ja històrica implicació activa del regidor del barri, és significatiu que, entenent en aquest nivell la representativitat ciutadana com a argument central per explicar la presència de l'alcalde, es destaquí el desig de continuïtat d'aquest nivell de representació ciutadana, més enllà dels avatars electorals. I tampoc és casualitat que des de fa uns anys, Ràdio L'Hospitalet transmeti en directe la Setmana Santa; a qui pot estranyar que s'hagi aconseguit aquesta dedicació intensiva de l'únic mitjà de comunicació local amb presència diària, si unes hores després apareixeran imatges de la celebració al gran mitjà, la televisió, quan els telenotícies del migdia o del vespre informin de les principals processons que tenen lloc a Catalunya?

Des de la idea de projecció ciutadana de la Setmana Santa adquireix especial significació el canvi del sobrenom popular amb què es designa la imatge de *Jesús el Nazareno*.

«Hoy hay quien lo llama el Cristo de Hospitalet».

Aquesta imatge, entre les de Crist, és la que aconsegueix més seguidors i seguidores. Anys enrera era coneguda per un altre sobrenom: el *Cristo de los inmigrantes*. En relació a l'experiència migratòria, era un sobrenom que sintetitzava els referents que articularen el procés identitari assolit durant un primer període de la història de la Setmana Santa.²⁴ Es podria proposar que aquest primer període abastà de l'inici fins

entrada la dècada dels vuitanta. Durant aquests anys, com he apuntat, la identitat de barri es construïa densament al mateix temps que el referent ciutadà es perfilava aleshores com a més dèbil.

L'experiència migratòria ens introdueix en una altra de les vessants identitàries que la Setmana Santa de la *Cofradía 15+1* ha contribuït a generar. Es tracta de la identitat ètnica andalusa. La globalitat del sobrenom *Cristo de los inmigrantes* podria fer pensar en la inexistència d'un referent cultural concret en relació a una o una altra de les societats d'origen de les persones que emigraren a Catalunya. O fins i tot, podria interpretar-se des del que Manuel Delgado (1998:50) resumeix com el perill de divisió de la població de Catalunya en dos grans blocs enfrontats: *castellans* versus *catalans*, quan la base idiomàtica es pretén convertir en frontera de la identitat ètnica. Aquesta fractura ha estat propiciada històricament pel nacionalisme espanyolista i convenientment instrumentalitzada pel catalanisme excloent. Perquè no hagi quallat, Delgado evidencia la importància estratègica que té a Catalunya l'aparició d'un poderós sentiment d'adscripció ètnica andalusa, pel que aquí fa el cas, del qual la Setmana Santa de la *Cofradía 15+1* n'és una de les principals manifestacions.

I una de les característiques que a mi personalment més m'interessen d'aquesta adscripció ètnica andalusa que la Setmana Santa de la *Cofradía 15+1* ha contribuït a construir és que no es concep de forma excloent. L'experiència migratòria, tant pel que fa al fet de continuar-se sentint d'allí on ja no es viu, com pel progressiu sentir-se també d'aquí on s'ha iniciat una nova vida, crea condicions òptimes perquè els sentiments de pertinença puguin experimentar-se en plural. I assentar-se en una societat com la catalana, en la qual l'etnicitat i els projectes nacionalistes tenen una llarga història, propicia òbviament la interetnicitat, que en el cas dels col·lectius immigrants ha suposat diversos graus d'elaboració en relació a les seves identitats d'origen. Aquest conjunt d'elements es veieren fortament potenciats en el context polític de la transició democràtica que propicià la instauració de l'Estat de les Autonomies.

Foren els anys en què es creà la Confraria, en què va començar la història de la Setmana Santa, que paral·lelament a l'andalusitat generava sentiment de pertinença a l'aquí, al barri, a la ciutat en grau menor aleshores. I aquest aquí volia dir a Catalunya: no fou pas per casualitat que s'escollí la Verge de Montserrat per presidir el tron del pas de la Verge. El president de la Confraria, en referir-se a aquella decisió, explica:

«Estamos en Catalunya. Lo que tenemos es unión y hermanamiento con Catalunya»

---

²⁴ A principi dels anys vuitanta, Paco Candel, que havia assistit a alguna de les primeres Setmanes Santes, havia explicat que a la Mare de Déu també se l'aclamava com a *Virgen de los inmigrantes*.

L'experiència migratòria havia estat l'eix vertebrador d'etnicitat andalusa en la mesura en què les processons no es construïren en base a les especificitats exclusives d'un poble d'origen o un altre, sinó que recollien elements rituals dels diferents llocs. Traspassaven així la identificació més concreta i la redimensionaven en un constructe unificador: eren processons andaluses. I l'anar-se sentint formar part de la societat d'adopció, el lluitar fins i tot col·lectivament per millorar-la, el poder-s'hi expressar lliurement també en el terreny cultural, eren tot d'elements que generaven sentiment de catalanitat.

«Ellos (referint-se al poble, al +1) reivindicaron la Semana Santa espontáneamente cuando empezamos. Al ver los primeros años un mínimo movimiento de personas que querían convivir con la Semana Santa, ya aquello lo fuimos palpando».

Una de les conseqüències del fet d'emigrar podia incidir també notablement en aquest sentiment de catalanitat. Em refereixo al que sovint, amb el pas del temps, succeeix quan es retorna al poble d'origen. Allí es percep que les coses han canviat, que ja no s'hi poden reviure aquells preciosos records. A la vegada, allí el qualificatiu de *los catalanes* passa a ser l'identificador dels qui emigraren a Catalunya, una adscripció ben merescuda, d'altra banda, atesa la defensa de Catalunya que allí protagonitzen les persones emigrades.

L'any 1988, alguns membres de la *Cofradía 15+1* havien elaborat amb precisió aquesta realitat:

«Nosotros reivindicamos nuestra cultura y reivindicamos los 1.000 kilómetros de distancia».

Lluny de qualsevol vel·leïtat nostàlgica, es reivindicava l'allà, indissolublement lligat al dret a reelaborar-lo lliurement. Ja no era un allà concret, sinó un allà generalista, que s'havia construït o reconstruït ètnicament aquí, molt especialment entrats els anys vuitanta, uns anys en els quals es podria proposar que l'adscripció d'andalusitat emergí notablement en la dinàmica identitària. I paral·lelament es posava de manifest l'orgull de l'aquí, un aquí gràcies al qual es podia sentir i dir:

«Nosotros no tenemos lo que tienen los de Osuna, pero ellos no tienen lo que tenemos nosotros. Nosotros no pretendemos comparar nuestra procesión con aquella que tiene 300 años de historia, pero ellos tienen un valor y nosotros tenemos otro, que ellos no tienen».

La seva Setmana Santa era fruit d'un procés de treball, dedicació, associació, esforç col·lectiu de gran abast, que havien sabut dur a terme en plena consonància amb els milers de persones que els donaven suport.

El +1 era la millor legitimació del gran projecte que la Confraria feia créixer any rere any des de la tradició cultural andalusa que havien recreat col·lectivament. I també havien assumit que l'origen andalús no era pas l'únic que integrava ni el barri de Pubilla Cases ni els barris fronterers, que també anaven participant de la Setmana Santa i pels quals algunes de les processons ja s'endinsaven. Si a *Jesús el Nazareno* se l'anomenava el *Cristo de los inmigrantes* era perquè les processons també convocaben famílies d'origen gallec, extremeny, castellà, aragonès, murcià, etc. Per Setmana Santa, els rituals col·lectius de religiositat popular tenen una llarga tradició a tota la Península i, d'alguna manera, la Confraria va assumir des de l'inici aquesta capacitat aglutinadora. El +1 sempre s'ha definit com *el pueblo*, no com les persones d'origen andalús exclusivament.

Avui, l'orgull de l'aquí apareix altament consolidat:

«La Semana Santa de Hospitalet se ha hecho grande a la fe de aquellas personas que viven con devoción la Semana Santa. (...) Y hoy tenemos la Cofradía más importante que hay en España. Porque no es una cofradía, son ocho cofradías en una. No porque tengamos 20-21 años de historia; hay cofradías que tienen hasta 500 años de historia. Pero lo que está claro es que cada cofradía, máximo lo que tiene son 3 imágenes y nosotros tenemos 9, y sacamos cinco procesiones. (...) Los '15+1' han tenido la suerte de comunicarse con el pueblo a través de la Semana Santa, porque (el pueblo) ha visto que los '15+1' han estado trabajando en la calle de cualquier manera. Han salido con pasos de penitencia, que se dice, con toda seriedad, han salido a la calle como requiere la Semana Santa. Todo esto influye. Todo esto lo han aportado ellos... (y) el empuje aquí ha estado».

Abans de referir-me al component religiós pròpiament dit, vull apuntar un últim element que, al meu entendre, entroncaria amb la idea que el present de la Setmana Santa es dirimeix al voltant del reconeixement explícit d'identitat ciutadana hospitaletenca. Des d'aquest àmbit, alhora es reforcen els sentiments de pertinença a l'aquí, i es viu posant en joc aquella capacitat d'harmonitzar diferents experiències identitàries i ètniques. Es tracta de la insistència, sempre fluïda, amb què en l'actualitat es vol fer palès que la Setmana Santa de la *Cofradía 15+1* interessa i integra persones d'origens diversos, una característica que sempre l'ha acompanyada, però que personalment diria que avui adquireix especial èmfasi. Quan avui es parla del públic, per exemple, el més habitual és que sempre que és oportú, les referències a l'origen andalús vagin seguides d'altres procedències, Extremadura, Castella, Lleó, etc. És a dir, les referències a diverses províncies o Comunitats Autònomes de l'Estat apareixen com quelcom plenament assumit. Així mateix, en parlar de la Confraria, hi ha un nou motiu d'orgull:

«Nosotros en la Cofradía tenemos extremeños, tenemos catalanes, porque en la

Junta de Gobierno de la Cofradía tenemos a Ricardo, que es responsable y coordinador de costaleros y es catalán, catalán; y qué vamos a hablar de la juventud que tenemos detrás empujando, que ha nacido toda en Hospitalet...».

A diferència de fa 10 anys, consideracions en aquesta línia són avui recurrents, fet que sembla ben pertinent, si s'aspira que el +1 arribi a ser tot el poble de l'Hospitalet.

5. Ritual religiós i cultura andalusa

Si fins aquí he destacat la reproducció d'identitats col·lectives que pot generar una manifestació cultural com la Setmana Santa, ara voldria referir-me breument a com aquest procés identitari es relaciona amb el ritual religiós que estructura la celebració; un ritual religiós que a tot Espanya, i més enllà, presenta elements bàsics comuns, però en el qual es posen de manifest al mateix temps trets específics que dimanen de la cultura que el recrea. Es tracta d'un ritual col·lectiu de religiositat popular de llarga tradició històrica i altament elaborat que s'articula al voltant de les imatges del Crist i de la Verge.

Aquestes imatges focalitzen l'expressió dels sentiments religiosos de les persones creients, i les promeses, les penitències, són formes de devoció pietosa cap a aquelles imatges santes amb què s'estableixen relacions personals. Des del referent religiós, aquestes relacions es basen en la fe en els poders sobrenaturals de les imatges per posar remei a situacions difícils en les quals la intervenció humana no es mostra eficaç. Tanmateix, la dimensió simbòlica d'aquestes imatges santes no sempre queda circumscrita a la significació religiosa. Quan la dimensió simbòlica traspasa l'àmbit religiós, és quan, tant per a les persones creients com per a les no creients, el Crist o la Verge passen a ser símbols d'identitat col·lectiva. És quan *Jesús el Nazareno*, sense perdre el caràcter religiós amb què es relaciona el públic creient, es converteix en el *Cristo de los inmigrantes* o en el *Cristo de Hospitalet*, referents socials col·lectius, amb els quals les relacions no s'assenten necessàriament en el sentiment religiós.

És des d'aquesta interpretació que Isidoro Moreno (1990, 1997)²⁵ explica que homes no creients o que joves d'extrema esquerra puguin fins i tot portar imatges a coll, sense que això els suposi contradiccions ideològiques. Però l'autor va més enllà i, en els seus esplèndids estudis sobre la religiositat popular andalusa, analitza quins trets de la cultura andalusa es recreen en els rituals religiosos tot contribuint a propiciar els processos d'identificació col·lectiva i explicant, en definitiva, per què «*las fiestas*,

---

²⁵ La seva bibliografia sobre aquests temes és molt extensa. A I. Moreno (1997: 319-320) se'n pot consultar una recopilació.

las romerías y rituales "religiosos" andaluces son verdaderos fenómenos de masas». Un dels trets que Isidoro Moreno proposa com a estructurador de la cultura andalusa és un fort antropocentrisme que accentua de forma rellevant la personalització de les relacions socials i que també pot caracteritzar les relacions de les persones amb el sobrenatural. Així, en el marc de la cultura andalusa, les relacions amb les imatges religioses es personalitza, el tracte s'humanitza, perquè lluny d'actituds místiques és la dimensió humana, femenina o masculina, de les imatges la que cobra significació, també des del referent religiós.

D'aquí que les devocions apareguin altament personalitzades, perquè les diferents imatges del Crist o de la Mare de Déu no són intercanviables ni equiparables. A les imatges de la Verge se'ls parla amb més familiaritat que a les del Crist, se'ls tiren *piropos*; arreglar-les és feina només de dones, que les vestiran i despullaran, tindran cura de la delicada roba interior i en pentinaran les precioses cabelleres, que poden ser de cabells naturals. *Les Verges són mares de Déu i són Maries immaculades a qui es gronxa al so de la música.* El Crist que aixeca més devocions no és el crucificat, sinó *Jesús el Nazareno*, el Jesús home carregat amb la creu, al que l'art dels *costaleros* posa en moviment. Els passos, doncs, no poden pas ser conduïts mecànicament, és l'acció humana la que dóna vida a les imatges.

El Crist i la Verge s'humanitzen, es converteixen en personatges propers, sensuals, a qui es canta i s'aplaudeix. Són personatges que permeten una relació exuberant, que es toquen, es vesteixen, es desvesteixen. L'experiència estètica forma part de la comunicació que s'estableix amb ell i amb ella, de manera que els elements naturals i materials no es troben infravalorats respecte als espirituals. Els signes externs són els que propicien la comunicació, la relació personalitzada, i per això són elaborats complexament. En aquest marc, l'eficàcia del ritual per generar adhesions col·lectives és rellevant perquè uneix les persones participants al voltant d'unes manifestacions externes en les quals la dimensió masculina o femenina dels elements simbòlics contribueix a construir o reproduir identitats col·lectives en relació al conjunt social.

Tanmateix, seria falsejar la realitat ignorar que per a una part important de la població hospitalenca la celebració de la Setmana Santa no constitueix una ocasió per reforçar alguna de les vessants del procés identitari que les processons de la *Cofradía 15+1* propicien. Tant entre gent d'origen andalús com d'origen català com d'altres orígens, hi ha qui percep la celebració com un ritual buit de contingut, superficial i *folklòric*, com una forma inferior tenyida d'irracionalitat. D'alguna manera, aquestes idees entronquen amb la distinció que al nostre temps es fa entre religió i fe (Delgado 1998), idees de què participen tant persones creients com no creients. Des d'aquest discurs s'entén que la religiositat pot ser motiu de respecte si és intimista; però les pràctiques extrínseques, els rituals religiosos populars són contraris al progrés i la civilització, són pervivències d'un món inferior, són manifestacions primitives

que no han assolit l'estadi superior a què correspon l'experiència interior de la fe, una experiència de l'esperit que no necessita fanatismes irracionals per comunicar-se amb la divinitat acorpòria i abstracta.

L'any 1967, les idees subjacents en aquella «*actual coyuntura de la Iglesia, poco propicia a manifestaciones de esta índole*», que el rector de la parròquia de la Torrassa argumentava per legitimar la seva decisió de suprimir la *Procesión de los Pasos*. L'Església es volia allunyar d'aquests tipus de ritual. I eren les mateixes idees²⁶ que podien fer perillar la continuïtat del projecte dels fundadors de la *Cofradía 15+1*, que des d'una assenyada prudència decidiren mantenir-se al marge de l'església. Aquesta decisió va contribuir que durant anys les processons de los 15+1 fossin un exponent genuí dels poquíssims rituals caracteritzables pel seu caràcter igualitari, ja que ni les autoritats eclesiàstiques el presidien. Si una de les funcions que la major part de rituals aconsegueix és la legitimació de l'ordre social establert, en el cas dels 15+1, ni el mateix poder eclesiàstic i els seus temples podien simbolitzar la jerarquia i la desigualtat social dominants davant el veïnat. El caràcter comunitari era el principal valor que transmetia el ritual.

Amb els anys, la plena consolidació de la celebració ha significat institucionalització a molts nivells. Fins a quin punt pesen les tendències jerarquitzadores en aquest procés; fins a quin punt en la representació de relacions, no de poder, sinó d'autoritat comunitària que ha caracteritzat aquest ritual, es perfila l'aparició de les relacions de poder que en gran mesura organitzen la nostra societat, són veritables reptes de futur en l'esdevenidor de la Setmana Santa de la *Cofradía 15+1*. Aquests elements incideixen i incidiran en la dinàmica del procés identitari i en les vessants que assoleixi, un procés en el qual la Confraria ha demostrat i demostra magníficament sobrades capacitats per crear acció ritualitzada des de l'àmbit civil.

---

²⁶ Situats en el temps present, per a una revisió crítica dels conceptes de religió versus laïcisme, que trenca amb la idea que a més modernitat, més secularització, vegeu i. Moreno (1997).

Annex

Composició de la Junta de Govern de la Cofradia 15+1 l'any 1998

President	Francisco Segura Maldonado
Vicepresident	José Orozco Carrasco
Secretària	Sara Díez Aldeano
Tresorer	Vicente Sosa García
Vocals:	
Responsables de la Banda de Cornetes i Tambors	Antonio Arenas Flores Jesús Molina Barragán Vicente Sosa García
Coordinadors de <i>costaleros</i>	Rafael Fernández Navarro Ricardo García Sánchez Enrique Giráldez Huerta Antonio Quirós García
Coordinador de Romans	Francisco Toribio Carrión
Encarregats del muntatge del passos	Francisco Calzado Muñoz Casto Lara Parra Francisco Reyes Jiménez José Ruiz Marín Antonio Verdugo Cárdenas
Cambrer d'imatges	Alberto Sanahija Llort
Responsable local	Ramón García Jiménez

Bibliografia

- BOTEY, J. «Visió de l'Església des de la cultura del carrer». En: *Quaderns de Pastoral*, 100. Barcelona, Centre d'Estudis Pastorals, 1987.
- BOTEY, J. «Identitat ètnica i identitat de classe: què ha passat amb els immigrants del període 1955-1975». En: ROCA, J. *L'articulació social de la Barcelona contemporània*. Barcelona, Proa, 1997.
- CAMÓS, J. «El mite de la Torrassa». En: *L'Avenç*, núm. 60 (maig 1986)
- CARO BAROJA, J. *Las formas complejas de la vida religiosa*. Madrid, Sarpe, 1985.
- DELGADO, M. *Diversitat i integració*. Barcelona, Empúries, 1998.
- MARTÍNEZ, A., PALACIOS, M. *Asociación Andaluza Cofradía los 15+1*. Ajuntament de l'Hospitalet, 1990 [inèdit]
- MORALES, J. «Religiositat a l'Hospitalet d'ahir». En: *Xipreret*, núm. 203 (març 1998)
- MORENO, I. «Rituales colectivos de religiosidad popular y reproducción de identidades en Andalucía». En: CUCÓ, PUJADAS (Coord.). *Identidades colectivas. Etnicidad y sociabilidad en la península ibérica*. València, Generalitat, 1990.
- MORENO, I. «Los rituales festivos religiosos andaluces en la contemporaneidad». En: RUIZ FERNÁNDEZ, J, I SÁNCHEZ RAMOS, V. (Edi.) *Actas de las I Jornadas de Religiosidad Popular*. Instituto de Estudios Almerienses, Almería, 1997.
- PARRAMON, C.C. *Les processons de Setmana Santa a Pubilla Cases*. Departament d'Antropologia Social, UB (1988) [inèdit]
- La parroquia de Nuestra Señora de los Desemparados, 1935-1985*. L'Hospitalet, [la Parròquia] 1985.
- PERELLÓ, J. *Un bocí de l'Hospitalet, un temps, una gent*. L'Hospitalet, Ateneu de Cultura Popular, 1993.
- SALA, C. *Taller d'història de l'associacionisme als barris de Collblanc-la Torrassa (1960-1980)*. L'Hospitalet, Centre d'Estudis, 1995 (Quaderns d'estudi; 11)[monogràfic]
- SAN ROMÁN, T. *La diferència inquietant*. Barcelona, Alta Fulla, 1994.

SANTACANA, C. *Victoriosos i derrotats. El franquisme a l'Hospitalet, 1939-1951.*
Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994.

Annex gràfic de la processó de Los Pasos de la Torrassa

LA TORRASA

PROCESSION

LOS PASOS

JUEVES SANTO 10 NOCHE

SERVICIO MICO EXTRAORDINARIO Y PERMANENTE

1. Cartell de la processó de Los Pasos de la Torrassa de l'any 1958.

FONT: AL'H (AH). BOLETIN DE INFORMACION MUNICIPAL, NUM.21, PRIMER TRIMESTRE, 1959, PAGINA 16.

2. Imatge de la processó de *Los Pasos de la Torrassa* recorrent la Rambla Catalana, l'any 1941.

FONT: AL'H (AH). DONACIÓ DE PEDRO TAMAYO

3. *Nazarenos* al seu pas pels carrers del barri de la Torrassa la Setmana Santa de l'any 1959.

FONT: AL'H (AH). BOLETÍN DE INFORMACIÓN MUNICIPAL, NÚM. 21, PRIMER TRIMESTRE, 1959, PÁGINA 17.

Annex gràfic de la Setmana Santa de la Asociación Andaluza Cofradía 15+1

4. Romà a cavall amb l'estendard de la Cofradía 15+1. Setmana Santa de l'any 1992.

FONT: AL'H (AH)

5. Sortida del pas de *La Borriqueta* que obre la celebració de la Setmana Santa de Diumenge de Rams. 1995.

FONT: AL'H (AH). FOTOGRAFIA: SINCROS

6. Divendres Sant al matí surt el pas de Jesús el Nazareno, que té el sobrenom de El Cristo de l'Hospitalet. La legió de romans en formació. 1993.

Font: AL'H (AH). FOTOGRAFIA: SINCROS

7. Pas de Nuestra Señora de los Dolores a la Creu Roja. 1995

Font: AL'H (AH). FOTOGRAFIA: SINCROS

8. Nois i noies de la banda de cornetes i tambors de la *Cofradia* en una de les aturades de la processó. 1995.

FONT: AL'H (AH). FOTOGRAFIA: SINCROS

9. Un primer pla de costaleros. 1994

FONT: AL'H (AH). FOTOGRAFIA: SINCROS

10. Caminar a l'unison dels costaleros carregant un *paso*. 1995

FONT: AL'H (AH). FOTOGRAFIA: SINCROS

11. Els costaleros aixecant el pas de *Nuestra Señora de la Soledad*. Com a mostra de l'agermanament amb Catalunya, la Mare de Déu de Montserrat presideix el tron.

FONT: AL'H (AH). FOTOGRAFIA: SINCROS

12. Les *madrinas* de la *Virgen* amb *peinetas* i *mantillas* blanques a la processó de Diumenge de Pasqua. 1994

FONT: AL'H (AH). FOTOGRAFIA: SINCROS

13. L'última processó de Setmana Santa es fa Diumenge de Pasqua a la tarda. Aquesta és una imatge de l'emotiu moment de trobada dels pasos de *Nuestro Padre Jesús Resucitado* i de *Nuestra Señora de los Remedios*. 1993

Font: AL'H (AH). FOTOGRAFIA: SINCRÓS